

FREDERIK DHONDT

De Spaanse Successieoorlog en de slag bij Oudenaarde (11 juli 1708)

VOORWOORD

De Slag bij Oudenaarde openbaarde zich voor het eerst een tiental jaar geleden toen ik bij toeval het eindwerk van Edwin De Lombaerde uit de jaren '70 in handen kreeg. Dat een gebeurtenis van dergelijke omvang zich had voorgedaan op nauwelijks vijf minuten met de fiets van bij mij thuis frappeerde me enorm, alsook het besef dat ik er bijna niets over wist. Alhoewel de Slag in een internationaal conflict met enige envengure kaderde, bleek de herinnering in de streek danig vervaagd. Sterker nog, je kon op het –nagenoeg intacte– slagveld bijna niets terugvinden over de clash tussen het leger van Lodewijk XIV en de Haagse Alliantie.

Gefascineerd door het onderwerp wijdde ik er in het laatste jaar van mijn humaniora aan het Sint-Bernarduscollege mijn eindwerk aan, onder het promotorschap van dhr. Dirk Passchyn. Hierbij werd ik geholpen door de aanwijzingen van Dr. Martine Vermeiren-Vanwelden, die me mijn eerste stapjes in het stadsarchief en door de wirwar aan historische bibliotheken hielp zetten en daarin zeker voor een stuk wijzen mijn vader, Dr. Luc Dhondt, wist te vervangen. Op die manier kon ik mijn weg vinden naar de verborgen schatten in de literatuur en de talrijke bronnenuitgaven over de Slag bij Oudenaarde. Niet alleen geschreven, maar ook beeldend materiaal kwam boven. Zo ving ik in de collecties van kunstverzamelaars uit de streek en in catalogi en musea in het buitenland een glimp op van de ontzaglijke hoeveelheid 18de-eeuwse propaganda rond de wapenfeiten van Marlborough en Eugenius. Genoeg materiaal voor een tentoonstelling... Na een paar maanden intens maar zeer boeiend zoekwerk synthetiseerde ik het gevonden materiaal tot een eindwerk.

Toen ik daarna de steven wendde naar de Rechtsfaculteit van de Universiteit Gent dacht ik dat dit hoofdstuk hiermee afgesloten was. Het bloed kruipt echter waar het niet gaan kan en “de slag” kwam weer bovendrijven toen ik enkele jaren later een onderzoekspaper *Nieuwe Tijden* diende te schrijven voor het opleidingsonderdeel *Historische Praktijk I* dat ik in het academiejaar 2004-2005 volgde bij Prof. R. Vermeir. In tegenstelling tot mijn eindwerk, richtte deze onderzoekspaper zich meer op de academische en internationale literatuur. Her en der kon de voorliggende tekst ook verrijkt worden met referenties uit werken die ik in de tussenliggende periode op het spoor gekomen was.

Op een lezing in Mullem in 2004 en enkele blijken van interesse van lokale historici en amateur-archeologen na, kwam er geen verder concreet gevolg aan “Een andere slag bij Oudenaarde”, tot ik deze zomer gecontacteerd werd door de nieuwe stadsarchivaris, Dr. Pieter-Jan Lachaert. Hij stelde mij voor een herwerkte versie van mijn eindwerk in te sturen voor publicatie in de *Handelingen* van 2007, een verzoek waar ik uiteraard geen nee kon op zeggen. Op deze manier hoop ik een bescheiden bijdrage te kunnen leveren aan de herdenking van 300 jaar Slag bij Oudenaarde in 2008, die misschien kan uitgroeien tot een cultuurproject met een permanent spoor in Oudenaarde en de aangrenzende gemeenten die het strijdtoneel van 1708 vormden. Het zou zonde zijn om nog eens 300 jaar de boot te missen.

PROBLEEMSTELLING

A. CONTEXT

De Slag bij Oudenaarde moet men als gegeven kaderen binnen de serie van oorlogen¹ die in de 17de en 18de eeuw gevoerd worden tussen de Europese mogendheden en waarbij telkens het machtsevenwicht op het continent de inzet vormt van het conflict. Een vaste tendens voor de Zuidelijke Nederlanden is een zekere Franse expansiedrift. Zo heeft

1 Cfr. J. DHONDT, *Histoire de la Belgique*, Paris, PUF, 1968, p. 75: “Faut-il vraiment énumérer toutes ces guerres, tous ces traités, tous ces souverains?”

Lodewijk XIV bij de Devolutieoorlog² (waarbij Frans-Vlaanderen en Rijssel werden toegevoegd aan het Franse grondgebied), over de inval in het Noorden in 1672³ tot de negenjarige oorlog⁴ laten opmerken dat de Zuidelijke Nederlanden een adequaat sluitstuk zouden vormen voor de natuurlijke grenzen van Frankrijk⁵.

Net als de Franse Koning, hebben ook andere actoren aspiraties. Na de beëindiging van het eerste stadhouderloos tijdperk met de publieke lynching van de broeders De Witt en de acclamatio van Willem III, stelt de Republiek zich meer dan ooit tot doel om van de Zuidelijke Nederlanden een buffer te maken. Het houden van versterkte punten (“barrièrevestigingen”) en het afsluiten van de economisch bedreigende haven van

- 2 Volgens sommige historici onterecht “devolutieoorlog” genoemd. Lodewijk XIV, naar aanleiding van het verdrag van de Pyreneeën gehuwd met de Spaanse infante Maria Theresia, eist bij het overlijden van Filips IV de Zuidelijke Nederlanden op in naam van zijn echtgenote. Om dit te voorkomen, had men in het verdrag van 1659 geclausuleerd dat de infante verzaakte aan haar erf- en opvolgingsrecht voor de Spaanse bezittingen, in ruil voor de betaling van de som van 500 000 dukaten (F. LEBRUN, *La Puissance et la Guerre 1661-1715*, in: *Nouvelle Histoire de la France Moderne*, Paris, Editions du Seuil, 1997, p. 147). Aangezien deze betaling niet gebeurde, beschouwde Lodewijk XIV de clausule dan ook als ongeldig. Op basis van het algemene erfrecht van zijn vrouw op de bezittingen van haar vader had hij de oorlog dus “rechtsgeldig” (voor zover men deze term kan gebruiken) kunnen inzetten. Dit is echter niet gebeurd, aangezien Lodewijk zich voor de Nederlanden (en enkel voor de Nederlanden) beriep op het Devolutierecht. Karel II stamde immers uit een later huwelijk van Filips IV, waar Maria Theresia uit het eerste huwelijk van de vorst was geboren (M.-F. MAQUART, “Et Louis XIV fit main basse sur le trône d’Espagne” in: *L’Histoire*, september 2001, 257, p. 63). Dit fenomeen (de kinderen uit een eerste huwelijk van de vorst erven voor die uit het tweede, dit om hen te bevoordelen ten opzichte van deze laatste) gold echter enkel voor Vlaanderen ten Oosten van de Schelde, en dus niet voor een belangrijk deel waar Lodewijk aanspraak op maakte (D. HEIRBAUT, *Europese juristen en oud recht*, Gent, Academia Press, 2000, p. 172., zie ook H. KAMEN, *The War of Succession in Spain*, London, Weidenfeld and Nicholson, pp. 379-383, die van mening is dat de betaling van de 500 000 dukaten juridisch los stond van de troonsaanspraken van Maria Theresia en dat afleidt uit de statenpraktijk: Lodewijk vraagt immers slechts om betaling wanneer er een opvolger voor Filips IV –de bastaard Baltasar Carlos- wordt geboren in 1661).
- 3 D.J. ROORDA, *Het rampjaar 1672*, Bussum, Unieboek B.V., 1981, 120 p.
- 4 Die voor een groot stuk werd uitgevochten op Zuid-Nederlands grondgebied, met onder andere de veldslagen van Steenkerke en Neerwinden (E. WANTY, *L’art de la Guerre I: de l’antiquité chinoise aux guerres napoléoniennes*, Paris, Marabout Université, 1967, p. 286).
- 5 H. KAMEN, *op. cit.*, p. 383, verwijt hem in de strijd rond de erfenis van de stervende Karel II dan ook een “three-pronged attack” uit te voeren: omkoping van Spaanse notabelen, diplomatieke druk bij buitenlandse hoven en militaire agressie waar het Habsburgse rijk zwak staat...

Antwerpen zijn voor de heren regenten twee primaire doelstellingen, die verwezenlijkt kunnen worden met eender welke bondgenoot.

Het traditionele Britse buitenlandse beleid met de bezorgdheid om de controle over de riviermondingen en het zaaien van verdeeldheid op het continent om de hegemonie op zee te bewaren, is nog niet in zijn volle Pittiaanse glorie aanwezig ten tijde van de Successieoorlog, maar de kiemen lijken alvast gelegd. Wanneer na de Glorious Revolution de ‘katholieke’ Jacobieten voorgoed worden verjaagd, de parlementaire democratie verankerd en de protestantse Willem III binnengehaald als de facto nieuwe koning, zal Engeland nog meer een voorstander worden van Europees machtsevenwicht. Hoever dit engagement gaat, zal blijken wanneer men overgaat tot een mini-“renversement des alliances” naar het einde van de Successieoorlog.

Habsburg komt dan weer zegevierend uit een lange strijd met de Osmaanse sultan en zijn grootvizieren, die in 1684 nog Wenen belegerden en sinds de slag van Mohacs in 1526 een permanente bedreiging vormden voor het Oostenrijks-Hongaarse blok. Eugenius van Savoye, de door Lodewijk XIV eerst verstoppen “held” van de slag bij Zenta (1697), zal ook in de Successieoorlog opduiken.

De Zuidelijke Nederlanden belanden intussen in een onzekere situatie. Geprangd als overblijfsel van de Spaanse bezittingen in het Noorden, tussen Frankrijk, de Verenigde Provinciën en het Duitse Rijk en constant onder de aandacht van Versailles, lijkt het maar een kwestie van tijd voor ook hun statuut verandert.

B. PROBLEEMSTELLINGEN ROND DE SLAG BIJ OUDENAARDE

De periode die binnen het bescheiden bestek van dit onderzoek behandeld wordt, vertoont vele facetten en is in haar complexiteit niet volledig te vatten binnen één enkele probleemstelling.

Wanneer men de slag bij Oudenaarde wenst te behandelen, kan men in de eerste plaats niet voorbij aan de internationale context, waarbinnen het gebeuren zich afspeelt. Het is moeilijk te verklaren hoe 170 000 Zweedse, Pruisische, Oostenrijkse, Britse, Franse, Deense en Hollandse huurlingen en soldaten onder het bevel van Europa’s meest vermaarde veldhe-

ren plots opduiken in de Zuid-Nederlandse vlakte begin achttiende eeuw, zonder het politieke schaakbord van die tijd te analyseren.

Binnen deze eerste zone lopen meerdere lijnen door elkaar. Het probleem van de Spaanse erfopvolging is niet het enig determinerende in de Spaanse Successieoorlog. Het probleem van de opvolging van Karel II was nooit zo pregnant geweest, indien de voorgeschiedenis van de verdragen van Münster, Nijmegen en Rijswijk de grote mogendheden van dat ogenblik niet tegen elkaar in stelling hadden gebracht op een manier die reeds de kiemen van een volgend conflict in zich droeg.

Een belangrijke determinant binnen de antagonismen tussen de Europese staten, was de militaire politiek van Lodewijk XIV, die men niet kan begrijpen zonder enerzijds zijn binnenlands beleid, anderzijds de politiek van zijn voorgangers in de analyse te betrekken. Hetzelfde geldt voor de Oostenrijkse Habsburgers, de Engelsen en de Verenigde Provinciën. Ook de Glorious Revolution, de Battle of the Boyne of het opheffen van het beleg van Wenen en de slag van Zenta bepalen wie aan zet is en met welke intern agerende facties en fracties machthebbers en hun generaals rekening zullen moeten houden. De belangen van elke mogendheid zullen bepalen hoe men aan het conflict begint, hoe men het voert en –wat voor de uiteindelijke verdeling doorslaggevend zal zijn- hoe men eruit wil.

Binnen dat internationale kader spelen de Zuidelijke Nederlanden de rol van slagveld met een eigenaardig bestuurlijk statuut. Landvoogd Max Emmanuel van Beieren voert onder Karel II een quasi-autonome politiek, die ingrijpend verandert wanneer, op aandringen van Parijs, zijn eerste dienaar, Graaf Bergeyck ten tonele verschijnt samen met het Anjouaanse bewind, en zelfs in die mate dat Bergeyck gedurende de hele achttiende eeuw een kwade herinnering zal blijven voor wie het land heeft aan centralisatie en rationeel bestuur.

Wanneer de hofhouding van Max Emmanuel door het krijgsverloop naar het Zuiden wordt gedwongen, installeert zich in het noorden een “Anglo-Bataafs condominium”, dat als gedoogbewind probeert de rust in de door de Alliantie bezette gebieden te bewaren.

Een derde zone op de warrige strijdkaart van 1708 is tenslotte die van de plaatselijke bevolking. Waar de bronnen voor de eerste twee regionen

van de macht vrij omvangrijk beschikbaar zijn (verheerlijking van de “grootste krijgsdaden” -in vlugschriften, prenten, ooggetuigenverslagen en zelfs muziekstukken-, diplomatieke correspondentie, teksten van verdragen en traktaten, historische werken, tekstuitgaven en literatuuroverzichten), is dat veel minder het geval voor de doortocht van de geallieerde en Franse legers door de Zuidelijke Nederlanden. Op de uitgegeven kronieken van Bartolomeus De Rantere en een ooggetuigenverslag uit het stadsarchief te Oudenaarde na, blijft de beeldvorming hier moeilijk.

Een vierde zone is de traditioneel-militaire invalshoek op de gebeurtenissen van de dag. Hier belandt men in het rijk van de terreingesteldheid, bewapening en slagveldorganisatie, in de terminologie van doorbraken, aide-de-Camps en Maison militaire du Roi. Oudenaarde is, om het met de woorden van David Chandler te zeggen, een “20th-century encounter-battle”, die wordt uitgevochten tussen twee mastodontlegers, die op bijna toevallige wijze slaags raken met elkaar. De Slag bij Oudenaarde kon ook dertig kilometer verder gevochten zijn, of ook helemaal niet. Aanvang, incidenteel verloop en het forceren van de uiteindelijke beslissing hebben eerder te maken met persoonlijke beslissingen en de dynamiek van het gegeven moment, dan met uitgekende militaire strategie.

De verklaringen die men in de literatuur zoekt voor de overwinning van de geallieerden, moet men dan weer kaderen binnen de eerste breuklijn. Zoals men de “histoire bataille” maar al te vaak verwijt, is ook het historisch onderzoek over veldslagen en oorlogen vaak eenzijdig en subjectief. Men neemt getuigenissen over van tijdgenoten om zich een beeld te vormen over posities en bewegingen, maar men vergeet dat ook zij tot een van de strijdende partijen behoren. Of men doet dat niet, maar zoekt uiteindelijk toch een persoonlijke verklaring voor het falen of het succes van zijn geprefereerde veldheer. Uiteindelijk eindigt men met karikaturen van luie en ruziënde Fransen versus de triomferende rationaliteit van de grote veldheren Marlborough en Eugenius. Dit vraagstuk vormt een (vijfde) probleemstelling op zich, omdat historici nog steeds positie kiezen in dit vraagstuk, dat sterk gerelateerd is aan de enorme impact van de figuur Marlborough.

Op 5 juni 1650, in volle Engelse Burgeroorlog, wordt John Churchill geboren als zoon van cavaleriecommandant Winston Churchill en zijn vrouw Elisabeth Drake, nazaat van de illustere sir Francis. Bij de res-

tauratie van de monarchie en de intrede van Karel II keren de Churchills terug aan het Hof. De hertog poogt te overleven en de juiste bondgenoten te kiezen in het Engeland van Jacobus II, Willem III en Queen Anne. Hij treedt in dienst bij de Navy en raakt in de landmacht betrokken in de laatste campagnes van Turenne in de Palts. Intussen wisselt politiek Engeland van scène. De hertog begint zijn carrière als diplomaat en lagere bevelhebber tijdens de opstanden onder James II (“The Sedgemoor Campaign” rond Bristol), maar het wordt hem vrij snel duidelijk dat er met de laatste katholieke Stuart geen eer meer te rapen valt, vooral wanneer blijkt dat de vorst de voorkeur geeft aan rooms georiënteerde officieren.

De Glorious Revolution en Willem III doen hun intrede en Jacobus vlucht naar Frankrijk. Hengelend tussen de gunsten van de nieuwe en die van de oude vorst, wordt John Churchill na de eerste succesvolle jaren, met onder andere het beleg van Cork in Ierland en een commando in de Nederlanden onder het bevel van Waldeck, uit de gratie van Willem III gestoten. Hij wordt ervan verdacht clandestiene contacten te onderhouden met Jacobus II in Parijs en kiest bovendien de verkeerde kant in de ruzie tussen Queen Mary en haar zus Anne. Van 1692 tot 1698 bevindt de carrière van John Churchill zich dan ook onder *almost total eclipse*.

Dit verandert wanneer het probleem van de Spaanse Successie aan de oppervlakte komt. Willem III ziet zijn verdelingspogingen spaak lopen en zet een grootse alliantie op tegen de vermeende expansiedrift van Lodewijk XIV. Voor de echte vijandelijkheden begonnen zijn, overlijdt de koning-gemaal en stadhouder in de Verenigde Provinciën. Zijn schoonzus Anne neemt nu ook de facto de touwtjes in handen en benoemt Marlborough tot opperbevelhebber van het Britse leger. Samen met Robert Harley en Godolphin vormt Marlborough het “oorlogskabinet” van Queen Anne.

Wat volgt is een tot de verbeelding sprekende opeenvolging van 10 campagnes in de Nederlanden, Duitsland en Noord-Frankrijk. De hertog moet geen enkele keer in het zand bijten voor een tegenstander, maar moet steeds schipperen tussen de belangen van de coalitiepartners, de binnenlandse oppositie en de intenties van de Fransen.

We zullen ons dan ook concentreren op het internationale aspect van de Slag bij Oudenaarde, en, bij uitbreiding, de hele Spaanse Successieoorlog.

Ratio hiervoor is dat men, wanneer de problemen van het concrete slagverloop worden geanalyseerd, bijna automatisch terugvalt op de persoonlijke achtergrond van de legeraanvoerders (Marlborough, Eugenius, Vendôme, Bourgogne, Ouwerkerk...) en de politieke situatie in hun thuisland. Ook militairen hebben hun politieke positie binnen de (absolutistische dan wel gemengd parlementaire) staat te verdedigen en hangen af van de gunsten van de monarch, de raadspensionaris en de Regenten, of het Parlement.

Zoals D.G. Chandler in zijn “Marlborough as Military Commander”⁶ ten overvloede aantoont, is de beslising in de Successieoorlog niet op het slagveld gevallen, maar in Den Haag, Wenen, Parijs en Londen. Sommige van de acteurs op het strijdtoneel vervullen zelfs een actieve rol in de binnenlandse politiek en zullen verplicht worden er het bijltje bij neer te gooien wanneer blijkt dat ze de verkeerde kant gekozen hebben. Ook voor het verdere verloop van de oorlog na de Slag bij Oudenaarde (die het strijdtoneel definitief naar Frankrijk verlegd heeft) blijven de relaties tussen de Europese mogendheden binnen een machtsevenwicht van doorslaggevend belang.

ZOEKSTRATEGIE

De Slag bij Oudenaarde is een onderwerp dat via de traditionele bibliografische instrumenten moeilijk te benaderen is en waarbij bovendien het risico op een eng-militaire of onbewust “partijdige” benadering vrij groot is. Bovendien is zeer weinig van het onderzoeksmateriaal aanwezig in de universiteitsbibliotheken van de UGent, zodat we verplicht werden uit te wijken naar die van de andere Vlaamse en federale wetenschappelijke en universitaire instellingen.

Onze zoekstrategie wijkt daarom ook af van de meeste anderen, in die zin dat wij onze zoektocht niet gestart zijn via gesystematiseerde bibliografieën. Zoals aangegeven in nagenoeg alle syllabi “Historische Praktijk” lopen de fases probleemstelling-literatuurlijst-bronnenonderzoek dan

6 D. G. CHANDLER, *Marlborough as Military Commander*, Londen, BT Bradford Ltd, 1973, 347 p.

ook in een onontwarbaar kluwen door elkaar. Een groot stuk van de literatuurlijst komt uit onze persoonlijke bibliotheek en uit het selectief doornemen van in andere werken opgegeven bibliografieën. Daarnaast zijn de traditionele zoekinstrumenten (algemene bibliografieën, gespecialiseerde bibliografieën, internetdatabanken en catalogi) voornamelijk gebruikt om de lijst te vervolledigen.

Uiteraard kon de “Marlborough. His Life and Times⁷” van Winston Churchill niet ontbreken in onze literatuurlijst. Churchill is een vaste verwijzing van alle latere historici. Hij heeft het voordeel van de volledigheid, omdat hij alle invalshoeken op zijn personage uitgebreid behandelt (de politieke, de militaire en de biografische), maar draagt af en toe het nadeel van de subjectiviteit.

Wij zijn op dit “Britse” spoor beland via een exemplaar van het humaniora-eindwerk van Dhr. Erwin De Lombaerde, dat in 1976 werd uitgegeven door de toeristische dienst bij de Stad Oudenaarde⁸. Al gauw bleek dit om een vertaling van Eversly Belfields “Oudenaarde 1708” te gaan. Bij het opmaken van dit werk, werd Belfield geassisteerd door Prof. dr. David Chandler van de militaire academie te Sandhurst (V.K.). Chandler bleek heel wat publicaties over de diverse aspecten van de Successieoorlog op zijn naam te hebben⁹, waarvan er enkele berusten in de Koninklijke Militaire School en anderen via het internet te verkrijgen zijn overzee. Een ander spoor naar Chandler, Belfield en Churchill was de licentiaatsverhandeling van Nicolas Coucke aan de Koninklijke Militaire School, die ook een aanzienlijk aantal Franse bronnen had geconsulteerd.

7 W. CHURCHILL, *Marlborough, his Life and Times*, Londen, Charles Knight, 1936.

8 E. DE LOMBAERDE, *De Slag van Oudenaarde 1708*, V.V.V.M. Oudenaarde, 1977, 54 p

9 D.G. CHANDLER, *The Art of Warfare in the Age of Marlborough*, Londen, Spellmount Ltd, 1990, 317 p. (overzicht van de bewapeningsgeschiedenis begin 18de eeuw), *Marlborough as Military Commander*, Londen, BT Bradsford Ltd, 1973, 347 p. (Chandlers biografie van Marlborough, aan de hand van zijn krijgsverrichtingen), *Military memoirs of Marlboroughs Campaigns 1702-1712 (Captain Robert Parker & the Count of Mérode-Westerloo, Field Marshal of the Holy Roman Empire)*, Londen, Greenhill Books/Lionel Leventhal Ltd., 1998, 276 p. (het ooggetuigenverslag van de graaf van Mérode-Westerloo, die zowel in het Franse als het Geallieerde leger nagenoeg de hele Successieoorlog heeft gediend).

Algemene militaire Geschiedenis haalden we uit het vertaalde “La Guerre au XVII. Siècle” van John Childs¹⁰ en de “Histoire Militaire des Belges¹¹” van Terlinden.

Franse bronnen bleken moeilijk op te sporen via de zoeksystemen van de universitaire bibliotheken of internationale bibliografieën, dus hebben wij ons in deze categorie beperkt tot de standaardwerken van F. Lebrun en L. Bély, naast uiteraard ook de mémoires van Saint-Simon¹², die een alweer subjectieve, maar toch relevante bron blijven voor achtergrondinformatie rond de voornaamste Franse hoofdrolspelers. Voor de geschiedenis van Engeland baseerden wij ons op het werk van R.C. Van Caenegem¹³, voor de Oostenrijkse op de bibliografie van Eugenius van Savoye door Braubach¹⁴, voor de Spaanse op de “Histoire des Espagnols” onder leiding van B. Bennassar¹⁵.

Binnen de algemene werken bestaan voor België en Nederland uiteraard de Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden onder leiding van P. Blok, W. Prevenier en J. Roorda¹⁶, de legendarische Histoire de Belgique van Henri Pirenne¹⁷, de Geschiedenis van Vlaanderen onder leiding van H. Van Werveke¹⁸ (en de recentere, onder leiding van E. Witte¹⁹) en het

- 10 J. CHILDS, *La guerre au XVIIe siècle: Europe*. Paris, Autrement, 2004, 224 p.
- 11 CH. TERLINDEN, *Histoire militaire des Belges*. Brussel, La Renaissance du Livre, 1966-1968, 2 v.
- 12 Integraal gepubliceerd in de negentiende eeuw (*Mémoires*, Paris, 1881-1907) en fragmentarisch in de bewerkingen van Yves Coirault (Gallimard, 1994) en Nancy Mitford (Elsevier Pockets, 1960).
- 13 R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van Engeland. Van Stonehenge tot het tijdperk der vakbonden*, Antwerpen-Den Haag, Martinus Nijhoff, 1982, IX + 502 p.
- 14 M. BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen: eine Biographie*, München, Oldenbourg, 1965, 469+496+463+497+576 p.
- 15 B. BENNASSAR (ED.), *Histoire des Espagnols*, Paris, Robert Laffont, 1992, 1132 p.
- 16 P. BLOK, W. PREVENIER, D.J. ROORDA e.a., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Brussel, Unieboek bv, deel IX, 1980, 480 p.
- 17 H. PIRENNE, *Histoire de la Belgique des origines à nos jours (Tome III: de la fin du régime espagnol à la révolution belge)*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1950, 534 p.
- 18 P.E. VALVEKENS, R. VAN ROOSBROECK en H. VAN WERVEKE, *Geschiedenis van Vlaanderen (deel V: in de zeventiende en de achttiende eeuw)*, Brussel, Standaard Boekhandel, 1940, 370 p.
- 19 E. WITTE (ed.), *Geschiedenis van Vlaanderen. Van de oorsprong tot heden*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1983, 358 p.

beknopte maar bruikbare *Histoire de la Belgique* door J. Dhondt²⁰. Veel informatie over het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden troffen we aan in de doctoraatsverhandeling van L. Dhondt²¹, die ons op het spoor heeft gezet van de Eugenius-biografie van Braubach²² en het werk van Gachard²³ over België in de vroege 18de eeuw.

Een belangrijke bron voor de periodes van Anglo-Bataafs Condominium en Anjouaans bewind zijn de werken en bijdragen in verzamelwerken van R. De Schryver²⁴ en A.J. Veenendaal Jr²⁵.

Met contemporaine bronnen kwamen we in aanraking door een uitspeuren van de bibliografieën van bovenvermelde werken: het verslag van Dumont de Carelskroon²⁶, de secretaris van Eugenius van Savoye, het verslag van John Campbell (helaas in particulier bezit) over de slag bij Oudenaarde en de kronieken van Bartolomeus de Rantere²⁷. Internationale verdragen-series die als bron kunnen worden gebruikt zijn dan weer de genom-

- 20 J. DHONDT, *Histoire de la Belgique*, Paris, PUF, 1968, 128 p.
- 21 L. DHONDT, *Verlichte monarchie, Ancien Regime en Revolutie: een institutionele en historische procesanalyse van politiek, instellingen en ideologie in de Habsburgse, de Nederlandse en de Vlaamse politieke ruimte (1700/1755-1790)* (doctoraatsverhandeling RUG), Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, deel III, 523 p.
- 22 M. BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen: eine Biographie*, München, Oldenbourg, 1965, 469+496+463+497+576 p.
- 23 L.P. GACHARD, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, Brussel, Muquardt, 1880, XI+607 p.
- 24 R. DE SCHRYVER, “De Oostenrijkse aanspraken op de Spaans-Habsburgse erfenis”, pp. 11-36, in: H. HASQUIN (ed.), *Oostenrijks België*, Brussel, Gemeentekrediet, 1987, 537 p.; “Who had sovereignty in the Southern Netherlands during the War of the Spanish Succession (1700-1715)?”, pp. 483-497 in: X, *Liber amicorum Jan Buntinx. Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de Nieuwe Tijd*. Leuven, Universitaire Pers, 1981, XXI+627 p.
- 25 Voor een uitgebreidere bespreking van bronnenmateriaal en historiografie verwijzen wij naar verder deze bijdrage.
- 26 J. DUMONT, en J. ROUSSET DE MISSY, *Histoire militaire du prince Eugène de Savoye, du prince et duc de Marlborough, et du prince de Nassau-Frise*, Den Haag, Isaac van der Kloot, 1729-1747, 3 volumes.
- 27 B. DE RANTERE, *De Geschiedenis van Oudenaarde van 1701 tot 1786 (uitgegeven door Marc De Smet)*, Oudenaarde, Sanderus, 1986, 112 p.

meerde CTS van Clive Parry²⁸ en de Österreichische Staatsverträge van H. von Srbik²⁹.

Aangezien we via de bovenstaande werken min of meer gericht konden zoeken op onderwerpen of auteurs, zijn de Aleph-catalogus van de UGent en (vooral) de Libis-catalogoog van de KU Leuven³⁰ en de Koninklijke Militaire School ons van groot nut geweest.

Een aantal extra publicaties kwamen wij op het spoor via de “Bibliografie van België” onder leiding van R. Van Eenoo³¹, jaarlijks gepubliceerd in het BTFG en de “Bibliografie van België”, bijgehouden door de Koninklijke Bibliotheek³². Zij behandelen meestal het optreden van Lodewijk XIV elders in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de Spaanse Successieoorlog of in de 9-jarige oorlog (het beleg van Bergen, de slag bij Ramillies...). Voor de achttiende eeuw vonden we een gelijkaardig overzicht in “België in de 18de eeuw. Kritische bibliografie” van de NFWO-contactgroep uit de jaren '80³³.

Extra buitenlandse bronnen vonden we via Historical Abstracts³⁴. Daarnaast was de elektronische databank Gallica³⁵ onze reddende engel voor de in de tekstuïtaven ontbrekende stukken van de mémoires van Saint-Simon.

28 C. PARRY, *The Consolidated Treaty Series*, New York, Dobbs Ferry, 1969, 243 v.

29 H. VON SRBIK, *Österreichische Staatsverträge. Niederlande. Erster Band: bis 1722*, Wenen, Adolf Holzhausen Verlag, 1912, 648 p.

30 <http://lib.ugent.be>; <http://www.libis.be>.

31 R. VAN EENOO (ed.), *Bibliografie van de geschiedenis van België*, Brussel, Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, (lopend).

32 <http://opac.kbr.be>.

33 C. Koninckx (ed.), *België in de 18de eeuw. Kritische Bibliografie*, Brussel, VUBpress, 1983, pp. 37-39.

34 <http://serials.abc-clio.com>.

35 <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-7041>.

DE SPAANSE SUCCESSIEOORLOG EN DE SLAG BIJ OUDENAARDE

A. ALGEMEEN KADER: INTERNATIONALE, ZUID- NEDERLANDSE EN MILITAIRE ACHTERGROND

“La guerre est chose trop sérieuse pour être laissée aux militaires...”

Talleyrand

1. De internationale context

Wanneer Karel II van Spanje na een uitzichtloze en voor de meeste internationale waarnemers tergend langzame fysieke lijdensweg³⁶ de laatste adem uitblaast in 1701, lijken de kaarten voor een nieuwe pan-Europese oorlog geschud. In zijn finale testament duidt Karel als erfgenaam van het héle Spaanse imperium (dat zowel de continentale bezittingen in de Nederlanden, Noord-Italië, het koninkrijk der beide Siciliën, Napels, de Balearen als de bezittingen overzee in Noord (Florida)-, Midden (Mexico)- en Zuid (Peru)-Amerika en de Filippijnen omvat) Filips van Anjou, de tweede kleinzoon van Lodewijk XIV aan.

Gezien de omvang van de Spaanse bezittingen, maar vooral de dynastieke verwevenheid met zowel de Bourbons als de Oostenrijkse Habsburgers³⁷, was het duidelijk voor Willem III, stadhouder in de Verenigde Provinciën en koning van Engeland, dat het Europese machtsevenwicht gebaat was bij hetzij een “evenredige” verdeling van de erfenis tussen de twee blokken, hetzij de toewijzing van de Spaanse bezittingen aan een neutrale derde. Een eerste regeling werd bereikt in 1698. Jozef Ferdinand, de zoon van Max Emmanuel van Beieren, landvoogd in de Spaanse Nederlanden en verwant aan alle hoofdrolspelers, zou de opvolger van Karel II worden. Het overlijden van de 5-jarige Jozef Ferdinand aan de pokken in 1699 stelde een einde aan dit plan.

36 “inbred, childless and disease-ravaged” (D.G. Chandler, *Marlborough as Military...*, pp. 50-60)

37 cfr “Tu, felix Austria, nube!” of de vaste politiek om de Habsburgse dynastie in te kapselen via huwelijken op het continent (R. De Schryver, *Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe: Die Europäischen Ambitionen des Hauses Wittelsbach 1665-1715*, Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1996, p. 7.)

Bij een volgende verdelingspoging in 1700 poogde men tot een regeling te komen tussen Lodewijk XIV en Leopold I van Habsburg, beiden gehuwd met een Spaanse infante. Aartshertog Karel zou de Spaanse bezittingen erven (en zo een nieuwe “tak” binnen het Habsburgse huis starten, aangezien zijn oudere broer Jozef en niet hij de eerste in lijn was voor de opvolging van keizer Leopold³⁸), in ruil waarvoor onder meer het hertogdom Milaan zou geruild worden voor Lotharingen, wat dan weer zou toekomen aan de Franse kroonprins.

Beide verdelingen stootten op de gekrenkte eer van de stervende Spaanse vorst. De afzonderlijke devolutie van zijn bezittingen was Karel II een zeer onaangename gedachte. Hij boorde de eerste regeling de grond in door de compensaties voor beide antagonististen te schrappen in een testament dat Jozef Ferdinand als enige erfgenaam aanduidde en deed hetzelfde met de tweede, door, onder invloed van de Franse diplomatie, Filips van Anjou aan te duiden als opvolger³⁹.

Dit bracht Lodewijk XIV in een situatie waarin vrijwel zeker de coalitie van de negenjarige oorlog opnieuw tegen hem in het veld werd gebracht. Het aanvaarden van de Spaanse erfenis kwam immers voor Leopold I neer op een negeren van de rechten van aartshertog Karel en voor Willem III op een bedreiging voor zowel de Zuidelijke Nederlanden als Engeland. De kansen op Franse gebiedswinst waren in deze omstandigheden vrij klein. Frankrijk mocht dan al beschikken over het grootste leger van Europa, het had niet meer de generaals van het kaliber Condé of Turenne en had geen schitterende financiële vooruitzichten. Toch ging Lodewijk⁴⁰ in februari 1701 over tot de bezetting van de 20 barrière-

38 Wat een vitaal element zal blijken in de afwikkeling van de Successieoorlog. Wanneer Jozef I overlijdt aan de pokken, betekent dit het feitelijke einde van de coalitie tegen Lodewijk XIV. Engeland zal een verzwakte Republiek achterlaten aan de zijde van Habsburg, aangezien het, evenmin als met een Frans, gediend is met een Oostenrijks overwicht op het continent.

39 Mede onder druk van de Franse partij aan het Spaanse Hof, die met genoegen de groeiende impopulariteit van de Habsburgers aanzag. “...la haine que toute la nation a conçue pour *Les Allemands*; elle les a toujours méprisés, leur domination lui est odieuse, et elle ne peut souffrir de les voir maîtres de toute la faveur et obtenir les postes les plus considérables[...] Il y a lieu de croire que cette haine est le principal et peut-être l’unique fondement du penchant qu’on découvre pour la France.” (Marquis d’Harcourt, geciteerd bij M.-F. MAQUART, *art.cit.*, p. 62).

40 In Madrid door zijn zoon Filips V tot onderkoning voor de Nederlanden gemaakt.

vestingen die Republiek in de Zuidelijke Nederlanden hield sinds het verdrag van Rijswijk.

Op 7 september 1701 richtten Leopold I, Queen Anne⁴¹ en de afgevaardigden van de Staten-Generaal bij verdrag de Grote alliantie op in een sfeer van constans, perpetua et inviolabilis amicitia en correspondentia⁴². Doel is de aanspraken van Karel van Habsburg te ondersteunen⁴³. Voor wat betreft de Zuidelijke Nederlanden (het “pistool op het hart van Engeland”⁴⁴ en de kortste weg naar het Noorden voor Lodewijk XIV), geldt duidelijk het volgende:

“... ut recuperent provincias Hispano-Belgicas, ut sint obex et repagulum, Galliam a Belgio Foederato removens atque separans pro securitate...”⁴⁵,

- 41 De zus van koningin Mary, (de vrouw van stadhouder-prins-gemaal Willem III, die pas op 8 maart 1702 overlijdt). Sinds het overlijden van haar zus bezette Anne de jure de Britse troon. Bijgevolg was zij de enige in wiens naam een dergelijke overeenkomst afgesloten kon worden.
- 42 Verdrag van 7 september 1701, afgesloten tussen Z.M. keizer Leopold I van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie, H.M. koningin Anna van Groot-Brittannië en de heren van de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlandse Provinciën, art. I. Bron: H. VON SRBIK, *Österreichische Staatsverträge. Niederlande. Erster Band.: bis 1722*, Wenen, Adolf Holzhausen Verlag, 1912, XVIII, pp. 343-350.
- 43 In ruil verwachtten Engeland en de Republiek de opening van de West-Indische bezittingen voor hun handelsvloot (Id., *loc.cit.*, preambule: “liberum navigationis et commerciorum usum in mare mediterraneum, in Indias et alibi funditus periturum”).
- 44 Zie R. DE SCHRYVER, *Jan van Brouchoven graaf van Bergeyck. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1965, p. 229, die het opdoeken van de Barrièrevestingen al de rechtstreekse oorzaak van de nieuwe Europese oorlog ziet, eerder dan de opvolging door Filips van Anjou.
- 45 Id., *loc.cit.*, art V. Hoe dierbaar deze doelstelling de Republiek was, blijkt uit de later overeengekomen inspanningsverdeling (“dénombrement”) tussen de Republiek en Engeland. Voor het landleger was die 5/2 (voor elke 5 Hollandse soldaten, was Londen bereid er 2 Britse in het veld te brengen, wat het Staatse landleger onder commando van Ouwerkerk in de Zuidelijke Nederlanden op 102 000 man bracht), voor de vloot 8/5, (waarbij de Republiek er niet in slaagde haar engagement na te komen, A.J. VEENENDAAL JR., “De Republiek voor het laatst als grote mogendheid, 1702-1727” in: P. BLOK, W. PREVENIER, D.J. ROORDA e.a., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Unieboek bv, Brussel, deel IX, 1980, p. 17) en het is ook vanuit dit perspectief eenvoudig te verklaren dat het leger van Marlborough voor het merendeel uit Hannoveranen, Pruisen, Hessen, Denen en troepen uit de Verenigde Provinciën bestaat (E. BELFIELD, *Oudenarde 1708*, Charles Knight, Londen, 1972, p. 18). De politieke wil om een oorloginspanning te financieren is in Engeland vrij beperkt, wat zich zal laten voelen in 1711, wanneer Marlborough uit de gratie raakt (cfr infra).

2. De Zuidelijke Nederlanden in een “interregnum”

“l’âme de tout ce pays-cy, et sans lequel on ne pourroit quasy rien faire”

Maarschalk Boufflers over Bergeyck⁴⁶

Dit internationale gebeuren heeft op de Zuidelijke Nederlanden een merkwaardige weerslag. Voor de machtsoverdracht aan Filips van Anjou, bestuurd Madrid de Nederlanden via landvoogd Max Emmanuel van Beieren, de Consejo de Flandes in Madrid en de collaterale raden van Karel V te Brussel. Wanneer Filips van Anjou naar Madrid vertrekt, laat hij te Versailles een akte opstellen buiten de Madrileense Consejo de Estado om, waarbij hij de feitelijke gezagsuitoefening in de Zuidelijke Nederlanden overdraagt aan de administratie van zijn grootvader⁴⁷.

De vraag is natuurlijk wat er dan met de landvoogd gebeurt. Max Emmanuel van Beieren zal in deze oorlog een van de enige bondgenoten van Lodewijk XIV worden⁴⁸ (en volgens sommigen daarmee ook tragisch op het verkeerde paard wedden⁴⁹). In ruil voor zijn steun bedingt hij van Lodewijk de financiering van een op te richten Beiers leger ten laste van de Zuidelijke Nederlanden en soevereiniteitsgaranties over de provincies wanneer Beieren verloren zou gaan. Bovendien maakt Lodewijk XIV zich sterk dat Max Emmanuel de soevereiniteit over minstens twee Belgische provincies én het landvoogdambt zal toekomen.

Waar het vrij eenvoudig is om prestaties van een ander (de Zuidelijke Nederlanden) te beloven om zichzelf een bondgenoot (de keurvorst van Beieren) te betalen, is het dat minder wanneer men de woorden ook in daden moet omzetten. Gelukkig voor Lodewijk krijgt hij daarbij de hulp

46 Geciteerd bij R. DE SCHRYVER, “De Zuidelijke Nederlanden als Frans en geallieerd protectoraat”, in: P. BLOK, W. PREVENIER, D.J. ROORDA e.a., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Brussel, Unieboek bv, deel IX, 1980, p. 37

47 R. DE SCHRYVER, *op.cit.*, p. 39.

48 Naast de hertog van Savoye (uiteraard niet te verwarren met prins Eugenius), de koning van Portugal en de prinsbisschoppen van Luik en Keulen (beiden verwant aan de Wittelsbachs).

49 : Een Frans diplomaat, geciteerd bij R. DE SCHRYVER, *Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe: Die Europäischen Ambitionen des Hauses Wittelsbach 1665-1715*, Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1996, p. 1, drukt het in 1695 al zo uit: “L’électeur de Bavière a deux prétentions considérables en Espagne: l’une pour obtenir le gouvernement perpétuel des Paisbas pour lui, l’autre d’assurer la succession de la couronne d’Espagne à son fils. Il n’a pas l’empereur favorable dans l’une et dans l’autre...”.

van Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, die als minister een blijvende indruk heeft nagelaten in de Nederlanden. Niet alleen slaagde hij erin de zware financiële beloftes van Lodewijk waar te maken, hij zorgde ook voor de lichte van een eigen Zuid-Nederlandse legermacht van 30 000 manschappen⁵⁰, (plannen voor) de verbetering van het wegennet, de hervorming van de krijgstuicht en de inrichting van kazernes en militaire hospitalen.

De financiering van deze sterk stijgende overheidsuitgaven haalde Bergeyck uit de verpachting van de koninklijke post, de douanerechten en de 'lopende middelen'⁵¹. Daarnaast voerde Bergeyck de zegelrechten in en richtte hij een officieel stelsel van koninklijke notarissen op. Bovendien zag een indirecte belasting op wijn, bier, het slachten van vee en het malen van graan het licht.

Institutioneel was Bergeyck amper minder "revolutionair"⁵². Met een pennentrek schafte hij de Collaterale Raden van 1531 af. Raad van State, Geheime Raad en Raad van Financiën werden vervangen door een Koninklijke Raad, voorgezeten door de landvoogd en gestoffeerd met zeven leden, van wie uiteraard Bergeyck de belangrijkste positie innam. De secretarie van staat en oorlog⁵³, de pagadorie en de veedorie te Brussel werden formeel afgeschaft, hun diensten onder het gezag van Bergeyck gebracht. Op Madrileens niveau werd de Consejo de Flandes binnen de Consejo de Estado geëlimineerd.

Het lijkt bijna vanzelfsprekend dat dit alles de populariteit van Bergeyck bij de gevestigde machten in de Nederlanden weinig goed heeft gedaan.

50 Bron: P.-F. DE NENY, *Mémoires*, (aangehaald bij R. DE SCHRYVER, "De Zuidelijke Nederlanden...", p. 36). Bergeyck maakte hier gebruik van een lotingsstelsel, wat in de beroepslegers van Europa eerder de uitzondering dan de regel was (D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 65, *The art of warfare...*, pp. 92-108).

51 Waardoor de opbrengst op slag steeg van 5 tot 9 miljoen gulden (L. DHONDT, "Van het hoogtij van het Ancien Regime tot de onwentelingstijd", in E. WITTE (ed.), *Geschiedenis van Vlaanderen. Van de oorsprong tot heden*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1983, p. 162).

52 L. DHONDT situeert de figuur van Bergeyck eerder in een politiek van centralisatie en protectionisme, die al was ingezet onder Karel II, vandaar de aanhalingstekens bij "revolutionair". (*Verlichte monarchie, Ancien Regime en Revolutie: een institutionele en historische procesanalyse van politiek, instellingen en ideologie in de Habsburgse, de Nederlandse en de Vlaamse politieke ruimte (1700/1755-1790)*, (doctoraatsverhandeling RUG). Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, Deel III (Het Ancien Regime in Vlaanderen), pp. 60-66).

53 L. DHONDT, *ibid.*, pp. 224-234.

Ondanks een stroom aan hem vijandig gezinde pamfletten en smaadschriften⁵⁴, behield Max Emmanuel na zijn terugkeer van de campagne in Duitsland (1703-1704) zijn vertrouwen in de hervormingen van Bergeyck.

Zoals eerder aangehaald, verging het de landvoogd niet bijster goed in de Spaanse Successieoorlog. Na de tweede slag bij Höchststadt (de slag van Blenheim) moest hij Beieren opgeven. De door Lodewijk beloofde compensatie (de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden) wou Filips van Anjou “*the now landless Elector of Bavaria*” echter niet gunnen. De situatie gaat nog verder achteruit wanneer de hertog van Marlborough en de Hollandse maarschalk Ouwerkerk na de slag van Ramillies⁵⁵ Vlaanderen en Brabant weten te bezetten en dus een aanzienlijk stuk van de belastingopbrengsten en verpachtingen van Bergeyck verloren gaat. Max Emmanuel trekt zich met Bergeyck en de restanten van de Koninklijke Raad terug op Bergen.

Het regime dat door Marlborough en de gedeputeerden van de Staten-Generaal in de door de alliantie bezette gebieden in naam van de pretendent Karel III gevoerd wordt, staat bekend als het Anglo-Bataafs condominium. De hervormingen van Bergeyck worden teruggeschroefd in het Noorden, tot grotere *playsantie* van de gevestigde machten in Vlaanderen en Brabant. De eigen rekenkamers keerden terug en een eigen legertje van 4 500 man zag het licht. Het resultaat van deze “revolutie” van Ramillies was een gedecentraliseerd beleid, dat in de eerste plaats de goede relaties met de lokale entiteiten niet in het gedrang wou brengen en terugkeerde naar het beleid uit de Spaanse tijd⁵⁶.

3. De Zuidelijke Nederlanden als slagveld

“M. de Marlborough has sent me a quantity of English liquors, palm wine and cider. I could not receive more courtesies. I am responding as best I can.”

54 Hoewel men dit moet relativiseren, aangezien Bergeyck bijvoorbeeld in de stedelijke burgerij op aanhangers kon bogen, wat blijkt uit de overgave van Gent en Brugge in de campagne van 1708.

55 Na de eerdere inname van Luik, Limburg en Opper-Gelre in 1703.

56 Met onder andere de heroprichting van de Raad van State en de Raad van Financiën.

Wanneer op 15 mei 1702 de leden van de Grote Alliantie tegen Lodewijk overgaan tot de oorlogsverklaring en even later de afkondiging van een handelsboycot tegen Frankrijk en de Spaanse bezittingen,⁵⁸ brengen de pretendenten overal in Europa hun legers in stelling. Zoals dat ook in de achttiende eeuw het geval wordt⁵⁹, bevinden de voornaamste contactzones tussen Fransen en geallieerden zich in Zuid-Duitsland, Noord-Italië en de Zuidelijke Nederlanden, “*The Cockpit of Europe*”. Als Karel van Habsburg met een expeditieleger landt in Lissabon, opent zich ook op het Iberisch schiereiland een –aan de ‘Spaanse’ Successieoorlog eigen– continentaal front. In de logica die door de Oostenrijkse Habsburgers wordt gevolgd, gaat het hier niet om een overname door een buitenlandse mogendheid, maar wel om het uitdrijven van Filips van Anjou, die als persoon geen aanspraak kan maken op de troon van Karel II. De oorlog in Spanje en Portugal wordt gezien als een burgeroorlog tegen een usurpator⁶⁰.

Na een eerste fase met voorzichtige schermutselingen in de Zuidelijke Nederlanden⁶¹ en Frans-Beierse overwinningen bij Luzzarra⁶² en

57 J.J.G. PELET, F.E. LE VAULT. *Mémoires militaires relatifs à la Guerre de la Succession d'Espagne*, Paris, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1836-1842, vol. 5, p. 415, geciteerd (in het Engels) bij D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 156.

58 zie: Konvention über die Kriegserklärung 1702, april 18 en Konvention zwischen Kaiser Leopold I., Königin Anna von England und der Generalstaaten über Verbot des Handelsverkehrs und der Korrespondenz ihrer Untertanen mit Frankreich und Spanien ddo. Haag 1703, april 11, in: H. VON SRBIK, *Österreichische Staatsverträge. Niederlande. Erster Band.: bis 1722*, Wenen, Adolf Holzhausen Verlag, 1912, pp. 351-352.

59 De eerste en tweede Oostenrijkse Successieoorlog, de Zevenjarige Oorlog, de Oorlogen van de Revolutionaire legers en die van Napoleon... worden door de geografische omstandigheden in net hetzelfde carcan gedwongen.

60 R. DE SCHRYVER, “Who had sovereignty in the Southern Netherlands during the War of the Spanish Succession (1700-1715)?”, *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, Universitaire Pers, 1984, p.484.

61 Waarbij Marlborough (die pas naar het einde van de campagne van 1702 in de Nederlanden neerstrijkt) met Britse en Staatse troepen, zoals eerder aangehaald, Luik, Limburg en Opper-Gelre wist binnen te rijden in een schimmenspel van kleine belegeringen en troepenverplaatsingen.

62 15 augustus 1702, waar Vendôme Eugenius van Savoye in bedwang weet te houden.

Höchstädt⁶³ wordt in het jaar 1704⁶⁴ de eerste van de veldslagen van het “legendarische” duo Marlborough en Eugenius uitgevochten bij Blenheim. Frankrijk zal nooit meer zo diep kunnen doordringen op Duits grondgebied en Maarschalk Tallard loopt de blamage van zijn leven op⁶⁵. Ondanks een gecoördineerde actie van door Lodewijk XIV gefinancierde Hongaarse opstandelingen, loopt het grootse Franse offensief op niets uit.

Het onmiddellijke gevolg van Blenheim⁶⁶ was de verlegging van het strijdtoneel naar de Zuidelijke Nederlanden. Van 1705 tot 1708 zijn deze gebieden “het slagveld van Europa”. Na een jaar van patstellingen in 1705, waarbij maarschalk Villeroi en Marlborough een subtiel spel van doorbreken en terugtrekken opvoeren rond “Les lignes du Brabant”⁶⁷, zal de situatie van 1706 bepalend zijn voor het verdere verloop van de oorlog.

- 63 Eerste slag van Höchstädt, 20 september 1703. Hoewel de Fransen met hun bondgenoten het Habsburgse leger wisten te verslaan, breekt na afloop ruzie uit tussen Villars, die Wenen wil belegeren en Max Emmanuel van Beieren, die op eigen initiatief Tirol binnenvalt. Voor cijfermateriaal bij (alle) veldslagen verwijzen we naar E. WANTY, *op.cit.*, p. 286 en D.G. CHANDLER, *The art of warfare...*, pp. 302-307.
- 64 Waarin Karel van Habsburg landt in Portugal, dat datzelfde jaar samen met Savoye de alliantie van Lodewijk XIV verlaat en Max Emmanuel als enige bondgenoot aan diens zijde achterlaat. Een belangrijk aspect van dit tweede front is de inname van Gibraltar door admiraal Rooke en de afsluiting van twee handelsverdragen tussen de Portugezen en de Engelsen, die een belangrijke exportmarkt creëerden voor de Britten in de Portugese kolonies.
- 65 De voormalige Franse ambassadeur te Londen tijdens de regering van James II wordt na afloop van de slag gevangen genomen door de troepen van Eugenius.
- 66 Vandaar overigens de schenking van het landgoed Woodstock aan Marlborough en de constructie van “Blenheim Castle”. Een ooggetuigenverslag van de cavaleriecharge van de Britten in Blenheim vindt men in de bewerking van D.G. CHANDLER in *Military Memoirs...*, pp. 166-176, waarin de graaf de Mérode-Westerloo (ten tijde van het Anglo-Bataafs condominium voorgedragen in de Raad van State, L. DHONDT, *op.cit.*, III, p. 62), toen nog opererend aan de Franse zijde (vanaf 1705 aan die van de geallieerden als veldmaarschalk van het Roomse Rijk), zijn relaas doet.
- 67 Zie D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, pp. 151-165 en *Military memoirs ...*, pp. 187-194.

Op 23 mei 1706 moet Villeroi⁶⁸ de duimen leggen voor de cavalerie van Marlborough in wat door Chandler Marlboroughs “annus mirabilis” wordt genoemd. Inderdaad, het geallieerde leger weet zowat de totaliteit van Brabant, Vlaanderen en Mechelen op te rollen in minder dan een jaar tijd. Op 1 juni valt Gent in hun handen, de 3de zweert de Oudenaardse stadsmagistraat trouw aan Karel III in het tentenkamp van de hertog. Eerder had Brugge zich overgegeven, later volgen nog Antwerpen, Kortrijk en Oostende.

Niet enkel in de Nederlanden, maar ook op het Iberische front lijkt alles voorspoedig te verlopen voor de coalitie. Filips V wordt uit Madrid verdreven door het leger van de Engelse commandant Lord Galway en Karel III, die feestelijk wordt ingehaald en geproclameerd op 28 juni, maar door bevoorradingsproblemen zich moet terugtrekken op Catalonië. Eugenius van Savoye palmt intussen het hertogdom Milaan in, na zijn overwinning bij Turijn⁶⁹ op 7 september.

In 1707 keert het momentum. Onder leiding van Berwick verslaat een Frans-Spaans leger in de slag bij Almanza de Anglo-Portugezen van Lord Galway, waardoor Karel III verjaagd kan worden uit Madrid en Filips V terugkeert. De geallieerde belegering van Toulon⁷⁰ door Eugenius en de hertog van Savoye wordt een flop. Nu de situatie lijkt te keren in zijn voordeel, probeert Lodewijk XIV de alliantie tot vrede en erkenning van Filips V te bewegen. Hij stelt zijn hoop op de Zweedse koning Karel XII, maar die wordt door Engelse gezanten bewerkt om de wapens op te

68 Die na een jaar zonder confrontatie van Versailles het fiat kreeg om Marlborough dan toch in het open veld tegemoet te treden. Successen in Italië en een nijpende financiële situatie zetten Lodewijk XIV ertoe aan om Villeroi de confrontatie met de hertog te doen aangaan en vervolgens een vrede aan “redelijke” voorwaarden te verkrijgen. (J.J.G. PELET, F.E. LE VAULT, *Mémoires militaires relatifs à la Guerre de la Succession d'Espagne*, Paris, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1836-1842, vol. 6, p. 18, geciteerd bij D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 170). Lodewijk XIV verving hem op 4 augustus door de in Italië succesvolle Vendôme (cf. SAINT-SIMON, *Mémoires*, II, Paris, Gallimard, p. 75-83: “disgrâce du Maréchal de Villeroi”).

69 Die volgt op zijn eerdere nederlagen tegen Vendôme bij Cassano (1705) en Calcinato (1706).

70 Na de successen van Eugenius in Italië was het idee om een verbinding te maken met Portugal en Catalonië via een zeehaven van waaruit de Britse vloot kon opereren, uiteraard legio.

nemen tegen het Rusland van Peter De Grote, waardoor de oorlog verder aansleept⁷¹.

B. DE SLAG BIJ OUDENAARDE

1. De Feiten: een beknopte schets van het slagverloop⁷²

“... zoo marcheerde het leger der geallieerden tot omtrent Syngem en heeft zich gesteld in schadronnen van Syngem-kouter, Heurne, Eyne, Bevere tot omtrent Mooreghem met al de kouters vol volk...”

(ooggetuigenverslag⁷³)

“Dès que nos troupes de cette droite en virent fondre sur elles de beaucoup plus nombreuses, et qui les prenoient par leur flanc, elles ployèrent vers leur gauche avec tant de promptitude, que les valets de la suite de tout ce qui accompagnoit les princes tombèrent sur eux, avec un effroi, une rapidité, une confusion qui les entraînèrent avec une extrême vitesse, et beaucoup d'indécence et de hasard, au gros de l'action à gauche.”

(Saint-Simon⁷⁴)

Waar de nieuwe Franse bevelhebber in de Nederlanden, de hertog van Vendôme, in 1707 de confrontatie met Marlborough weet te vermijden door net als Villeroy in 1705 de tactiek van de constante troepenbewegingen toe te passen, zal dit in 1708 niet meer het geval zijn. Vendôme maakt zich op voor een herovering van het Noorden, dat sinds Ramillies in geallieerde handen is. In het voorjaar van 1708 vallen Gent en Brugge, dankzij steun van Bergeyck-gezinde fracties, in Franse handen, waarmee

71 VOLTAIRE, *Histoire de Charles XII*, Paris, Garnier Flammarion, 1968, p. 89-117.

72 Gezien de beperkte opzet van ons onderzoek gaan wij niet verder in op militaire organisatie, wapenering en tactiek, waarvoor we verwijzen naar E. BELFIELD, *Oudenaarde 1708*, Londen, Charles Knight, 1972, p. 4-20, E. DE LOMBAERDE, *De Slag van Oudenaarde 1708*, V.V.V.M. Oudenaarde, 1977, p. 7-18, D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 61-93 en *The art of warfare...* (integraal). Ook in ons humaniora-eindwerk (*Een andere 11 juli. De slag bij Oudenaarde, 11 juli 1708*, Sint-Bernarduscollege, Oudenaarde, 2002, 85 p.) worden de voornaamste aspecten beknopt besproken.

73 S.A.O., *Vreemd Archief*, 3.80.2/16.

74 SAINT-SIMON, *Mémoires*, Paris, 1881-1907, vol. 6, XVI, p. 313.

de geallieerde bevoorradingslijnen (die over Oostende en de zee naar Engeland en Holland liepen) ernstig verstoord raakten.

Marlborough komt hier in een lastig parket, want ook op het thuisfront troepen de onweerswolken samen boven zijn persoon. Waar de hertog en staatssecretaris Godolphin tot de Tory-partij werden gerekend, moesten zij voor hun oorlogspolitiek⁷⁵ steun zoeken bij de Whigs in het parlement. De fractie binnen de Tory's die Marlborough steunde in zijn plannen, werd uitgedund door het ontslag van partijleider Robert Harley uit het kabinet in januari. Om zijn invloed in Engeland te kunnen laten gelden⁷⁶, had de hertog een militair succes broodnodig.

Nu het Franse leger de confrontatie in het open veld had weten te ontwijken in 1707, was de kans dat het tot een treffen in open veld zou komen, groter. Bovendien was de Franse staf verdeeld tussen een beleg van Menen en een aanval op Oudenaarde⁷⁷. Uiteindelijk haalde, onder impuls van Vendôme, de strekking het die richting Oudenaarde wou trekken om het pas veroverde Gent via de Schelde af te dekken voor het leger van Marlborough, dat in Brabant verzameld zat⁷⁸.

Terwijl Marlborough met hoge koorts het bed moet houden te Asse, maken zijn troepen contact met de cavalerie van Eugenius van Savoye,

75 Onderhandelen is niet echt een optie, tenzij de eerste stap van de Fransen komt. Getuige daarvan de correspondentie tussen Godolphin en Marlborough: "... *it is her Majesty's opinion, that the only way of attaining such a peace is to expect the first ouvertures of it from France; and not to make them on the part of the Allies, which can have no other effect, than to make the French persist in all the unreasonable offers which they have made of late...*" (Godolphin aan Marlborough, 15 juni, zie H.L. SNYDER, *The Marlborough-Godolphin correspondence*, Oxford, Clarendon, 1975, pp. 1012-1013.

76 Toen Marlborough in 1702 het commando over de geallieerde strijdkrachten toegekend kreeg, werd het kabinet van Queen Anne ("Anne, in het 38th year, was neither very intelligent nor dynamic..."), D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 60) quasi exclusief onder impuls van de hertog en zijn twee andere "triumviri" Godolphin en Harley gevormd. Vandaar het grote belang van het ontslag van de figuur Harley. (W. CHURCHILL, *Marlborough, zijn leven en zijn tijd* (vert.), Antwerpen, Orion, 1947-1948, deel 3, p. 53-70.)

77 Er werd beroep gedaan op de arbitrage van Versailles, maar die bereikte het Franse leger pas na 11 juli. Lodewijk XIV koos de oplossing van zijn kleinzoon, de hertog van Bourgondië, om Menen te belegeren...

78 B. DE RANTERE, *De Geschiedenis van Oudenaarde van 1701 tot 1786* (uitgegeven door Marc De Smet), Oudenaarde, Sanderus, 1986, p. 28: "Ten zelfden dage [1 juli] ten vijf uren naermiddag bespeurde men de Fransche patrouille op Edelare, Leupeghem en op den weg van Melden..."

die zich had weten los te rukken uit een kat-en-muisspel met het Franse leger van Berwick, dat opereerde vanuit de gebieden die trouw waren gebleven aan Max Emmanuel van Beieren⁷⁹. Het opzet voor het geallieerde leger was zo vlug mogelijk de Schelde over te raken en contact te maken met het Franse leger. Aangezien de te overbruggen afstand voor hen relatief groter was, betekende dit wel dat het leger van Marlborough pas laat in de namiddag integraal op het slagveld zou raken. Van meet af aan bestond de voornaamste opdracht van de Britse troepen, erin om, eenmaal over de Schelde, een bruggenhoofd uit te bouwen en zo lang mogelijk stand te houden.

Na een nachtelijke tocht van 8 uur⁸⁰ bereikt de voorhoede onder leiding van Cadogan Oudenaarde. De kwartiermeester-generaal laat prompt noodbruggen over de Schelde slaan en stuurt het bericht naar Marlborough dat het Franse leger verderop, bij Gavere, gelegerd ligt. Rond de middag raken zijn troepen slaags met die van de Zwitserse generaal Biron in de dorpjes Eine en Heurne, die door Vendôme met een fourageopdracht was uitgestuurd. Biron vraagt en krijgt versterking, maar wanneer hij postvat op een hoger gelegen punt in het landschap, krijgt hij de oprukkende troepen van Marlborough in de gaten. Hij alarmeert onmiddellijk Vendôme, maar er zijn drie boodschappers nodig om de maarschalk (volgens bepaalde bronnen aan het dineren met de generale staf) te overtuigen van de ernst van de situatie⁸¹.

Om het verdere verloop van de situatie te vatten⁸², houdt men best voor ogen dat het landschap van de veldslag bestaat uit een natuurlijk

79 Het Franse leger verkeert hier in een gelijkaardige situatie aan die van de slag van Waterloo, waarbij beide legers in twee zijn gesplitst. Waar het Berwick en Max Emmanuel (Grouchy) niet lukt om tijdig contact te maken met Vendôme (Napoleon), slaagt men daar aan de andere zijde (Eugenius/Blücher) wel in. Uiteraard moet men deze parallel niet tot in het absurde doortrekken. Het is niet zo dat de troepen van Eugenius de beslissing hebben gebracht in Oudenaarde (cfr infra).

80 Waarbij de opdracht van Cadogan voornamelijk bestond uit het vrijmaken van de weg “trough a hilly and well-wooded countryside” (cfr. E. BELFIELD, *Oudenarde 1708*, Londen, Charles Knight, 1972, p. 42).

81 “Un troisième avis confirmatif de Biron le fit emporter, et pourtant se lever de table, ou de ce qui en servoit, avec dépit, et monter à cheval, et maintenant toujours qu’il faudoit donc que les diables les eussent portés là, et que cette diligence soit impossible.” (SAINT-SIMON, *Mémoires*, Paris, 1881-1907, vol. 6, XVI, p. 311)

82 We verwijzen naar de overzichtskaart in appendix (overgenomen uit D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military Commander*, Staplehurst, Spellmount Ltd, 2003 p. 217).

amfitheater met een heuvelrug (rond de dorpjes Ooike, Lede, Huise en Mulle), die een grote, door beken⁸³ doorsneden vlakte afsluit en west-oost is georiënteerd. Deze vlakte loopt tot aan een eerder drassig terrein aan de Schelde, waar Oudenaarde ligt. Als Cadogan 's ochtends de Fransen bij Gavere (10 kilometer verderop) gelegerd ziet, dan komt dit omdat hij heeft postgevat op de hoogten van Edelare, ten zuid-oosten van Oudenaarde. De weg van Gent naar Oudenaarde tenslotte, loopt aan de rechterzijde van het strijdtoneel.

De opties voor Vendôme en Bourgogne zijn de volgende: ofwel trekt men zich terug op de heuvelrug (wat de plannen van Marlborough ernstig zou dwarsbomen, aangezien deze positie niet anders dan met een aanzienlijke troepenmacht te bestormen valt), ofwel opteert men ervoor het brughoofd van Cadogan zo vlug mogelijk te verwijderen. Vendôme kiest voor de tweede mogelijkheid en zegt aan Biron alle mogelijke steun toe, om de Britten terug over de Schelde te jagen. Zijn bevelen worden echter geannuleerd op gezag van maarschalk Matignon, die er door Puységur van overtuigd wordt dat het terrein rond Eine en Heurne te drassig is voor een cavaleriecharge. Vendôme wendt ziedend de steven naar de heuvelrug, waar Bourgogne zijn troepen ontplooit. Biron wordt intussen bij een aanval op Bevere door Cadogan met acht andere officieren gevangen genomen⁸⁴.

Rond de middag worden Eugenius en Marlborough⁸⁵ in Oudenaarde gesignaleerd. Zij sturen de Deen Rantzau met zijn cavalerie af op Eine en Heurne, waar met de troepen van Biron wordt afgerekend. De Deen zet zijn charge verder en stort zich op de Franse ruitery, die aan de overzijde van de weg naar Gent zich nietsvermoedend aan het formeren is⁸⁶. Dit lokt de Fransen het slagveld op. Waar Bourgogne zijn troepen had

83 Waaronder de befaamde Diepenbeek of "Bloedbeek", waar een groot deel van de actie tussen Vendôme en Cadogan zich afspeelt na de middag.

84 B. DE RANTERE, *op.cit.*, p. 29.

85 De hertog laat overigens nooit na de rol van prins Eugenius in de slag te beklemtonen en beweert dat diens aanwezigheid (zonder troepen) alleen al van het grootste nut was wanneer hij niet in persoon het bevel kon voeren (M. BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen: eine Biographie*, München, Oldenbourg, 1965, II, p. 237).

86 Waarbij naar verluidt het paard wordt weggeschoten onder de benen van keurvorst George van Hannover, de latere koning George II. (Bron: de mémoires van Robert Parker, D.G. CHANDLER, *Military Memoirs...*, p. 75).

geposteerd voor de heuvelrug, stuurt hij ze nu de vlakke op, achter de Engelsen aan. In die zin is de charge van Rantzau het eigenlijke begin van de Slag bij Oudenaarde.

De troepen die Bourgogne het dal instuurt, raken in verwoede vuurgevechten verwickeld met de bataljons van Argyll, die Marlborough over de Schelde heeft gebracht. Wanneer maarschalk Vendôme aan een van de brandhaarden⁸⁷ voorbijkomt, trekt hij onmiddellijk andere bataljons ernaar toe. Voor het grootste deel van de slag zal Vendôme zich op die plaats in het strijdgewoel bevinden en niet aan het Franse hoofdkwartier, dat wordt ingericht bij de molen van Rooigem.

Wanneer het tot een escalerend duel tussen Cadogan en Vendôme komt, stuurt deze laatste dan ook het bevel naar Bourgogne, dat hij de tot dan toe inactieve Franse linkervleugel (30 000 man sterk⁸⁸) in actie moet brengen. Ook dit bevel wordt geannuleerd op aandringen van Pusyégur. Intussen is de druk van de Franse rechtervleugel, onder persoonlijk commando van Vendôme, op zich voldoende om de troepen van Cadogan te doen bezwijken. De aankomst van Argyll en Lottum verhindert echter een totale doorbraak van de Fransen⁸⁹, die terug over de beken werden geworpen rond zes uur.

De tijd speelt in deze context in het voordeel van Marlborough, die in staat is om steeds meer troepen over de rivier te brengen en in de strijd te werpen. Gebeurt dit tot zes uur voornamelijk om gaten in het front aan de beken te stoppen, gaandeweg kan de hertog zijn tactische plan ontplooiën: de omsingeling van het Franse leger in een “mini-Cannae” via de heuvelrug van Ooike. Waar aan de rechterzijde van het strijdtoneel enkel de onbeschutte weg naar Gent ligt, is de linkerzijde voorzien van een holle weg, die tussen de heuvels door naar de hoogte van Lede-Huise loopt (achter de Franse linies). Om de veldslag te beslissen, stuurt de hertog maarschalk Ouwerkerk (aanvoerder van het leger van de Republiek) met 25 000 manschappen door Oudenaarde richting Ooike. Het voornaamste risico voor de uitvoering van dit plan was de aanwezigheid van

87 Bij het gehucht “Groenewoud” (D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 218).

88 N. COUCKE, *Etude comparative des mémoires des participants à la bataille d’Oudenaarde (1708)*. Brussel, KMS, 1998 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 37.

89 Die intussen de “cabaret” van het gehucht Schaerken hadden ingenomen.

de nog steeds inactieve 30 000 man van de Franse linkervleugel, die een ernstig risico betekende voor de rechtervleugel van het geallieerde leger, die intussen werd gecoördineerd door Eugenius.

Rond zes uur gaf Marlborough het signaal voor een algehele aanval van zijn intussen met extra bataljons versterkte front. Van de rechter- tot de linkervleugel schoof het geallieerde leger moeizaam over de beken. Om de aanval te ondersteunen, zond Eugenius de cavalerie van de Pruis Dubislaw Natzmer op de Fransen af. Waar deze troepen vrij eenvoudig door een eerste lijn van Franse troepen breken, stoten ze voor de molen van Rooigem op de Maison du Roi, die hen decimeren.

Intussen had Ouwerkerk⁹⁰ met zijn linkerflank de *Boser Couter* en de hoogte rond Ooike bezet, vanwaar onder leiding van een doldrieste negentienjarige prins van Oranje, twaalf eskadrons Denen en vier brigades Hollanders de vallei in stormden. Volgens Saint-Simon (aanwezig op het slagveld) werd de hele Franse rechterflank in verwarring naar de andere zijde van het slagveld gedreven. In de chaos die daarop volgde, slaagde ook Vendôme er niet meer in om de situatie recht te zetten vanuit de heksenketel aan de beken⁹¹, waar de geallieerden nu pas goed terrein wonnen. Rond negen uur koos de hertog van Bourgogne met de hertog van Berry en de Engelse pretendent Jacobus III⁹² het hazenpad richting Huise⁹³.

De geallieerden laten – naargelang de bron – 825 dan wel 940 doden en tussen de 1 773⁹⁴ en 2 147 gewonden achter. De Franse verliezen worden aanzienlijk hoger geschat en schommelen tussen de 4 200 en 6 000 doden, 2 400 à 5 000 deserteurs en tussen de 1 800 en 9 800 gevangenen.

90 Ondanks het instorten van een twee hulpbruggen te Oudenaarde, die de aanvoer van zijn troepen ernstig hadden vertraagd (B. DE RANTERE, *op.cit.*, p. 32).

91 B. DE RANTERE, *loc.cit.*

92 De door Lodewijk XIV als wettige vorst erkende zoon van de in 1701 overleden (verjaagde) katholieke Jacobus II. (D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 57).

93 E. BELFIELD, *op.cit.*, p. 64.

94 B. DE RANTERE, *ibid.*, p. 33: “Den schrijver die men hier volgt, zegt van den adjudant van zijne excellentie den prins Eugenius van Savoyen gehooft te hebben dat de geallieerde in den slag verloren hebben een duijst zeven honderd en drienzeventig mannen die buijten dienst gesteld waeren, waeronder verscheidene groote officieren.”

Op een geschat totaal van 80 en 100 000 manschappen, geeft dit 3 à 4 respectievelijk 6,4 tot 24% verliezen.

2. De veldslag geanalyseerd

“... had it only been followed up as both should and could have been done, the destiny of not only the Spanish monarchy, but that of France and Europe, might well have been decided. For the enemy, in full flight up the Ghent canal in all the customary disorder of French defeat [...] shut themselves away between that waterway, the Dutch fortress, an area of partially inundated countryside and the sea [...] if we had only attacked them the next morning, they would have been faced with no alternative but to retreat into the sea or to lay down their arms.”

Eugène-Jean-Philippe, graaf de Mérode-Westerloo⁹⁵
(over de eerste dagen na Oudenaarde)

In hun analyse van de veldslag komen de meeste auteurs uit bij een analyse van de persoonlijkheden van de aanvoerders. Vooral de tegenstelling tussen de efficiënte Marlborough en Eugenius en de ruziënde en incompetenten Bourgogne en Vendôme is vrij populair. Dat laatste beeld valt te verklaren vanuit de posities van Frankrijk en Engeland in de successieoorlog, maar ook vanuit de situatie aan het hof te Versailles. Waar Marlborough omzeggens de handen vrij had in de Nederlanden (hij was wel gehouden bij het begin van het jaar een overzicht van zijn plannen voor de zomer voor te leggen aan het parlement, maar kon deze de facto naar eigen goeddunken aanpassen tijdens de campagne), was dat absoluut niet het geval voor zijn Franse antipoden. Lodewijk XIV besliste over wie maarschalk werd en waar hij zou worden ingezet. Zo heeft Vendôme de veldtochten in Italië, Spanje en de Nederlanden gevochten, en zo kent het Franse leger een merkwaardige opeenvolging van bevelhebbers in het Noorden (Bourgogne & Boufflers-Villars-Villeroi-Vendôme & Bourgogne-Villars).

De aanstelling van de oudste kleinzoon van Lodewijk als bevelhebber van het leger in de Nederlanden bracht meteen twee rivaliserende fracties aan het Franse hof in stelling. Aan de zijde van Bourgogne stond onder

95 D.G. CHANDLER, *Military memoirs...*, p. 203-204.

andere de scherpe pen van Saint-Simon, aan die van Vendôme de Koning. Bourgogne was voortbestemd voor de troonsopvolging en moest aan de zijde van Vendôme de nodige ervaring opdoen, maar leek zich niet te schikken in zijn rol. De vaak irrationele afkeer van de entourage van de prins voor de hertog kan blijken uit deze beschrijving uit Saint-Simons *mémoires*:

“A mesure que son rang s’éleva et que sa faveur augmenta, son peu de ménagement, son opiniâtreté jusqu’à l’entêtement, tout cela crût à proportion, jusqu’à se rendre inaccessible qu’à un très petit nombre de familiers, et à ses valets. La louange, puis l’admiration, enfin l’adoration, furent le canal unique par lequel on pût approcher ce demi-dieu, qui soutenait des thèses ineptes sans que personne n’osât, non pas contredire, mais ne pas approuver...”⁹⁶,

Vendôme werd, ondanks zijn aan de kroon en het leger bewezen diensten, beschouwd als een onbehouwen parvenu, die zich op onbegrijpelijke wijze in de gunst van de koning had weten te werken. Saint-Simon schrikt niet terug voor de meest uiteenlopende grofheden aan het adres van de veldmaarschalk⁹⁷. Uiteindelijk zal het ook zijn instabiele positie aan het hof zijn, die hem in ongenade doet vallen in 1709. Na een aanvaring met Puységur trekt deze laatste aan het langste eind en wordt de hertog verplicht zich enige tijd terug te trekken op het platteland⁹⁸.

Het is dan ook niet onlogisch dat Vendôme de prins met *dédain* behandelt en zelf de teugels in handen wil nemen. Aangezien we enkel op Britse

96 SAINT-SIMON. *Mémoires*, I. Paris, Gallimard, 1994, p. 104.

97 Zo wordt beschreven hoe de hertog met zijn honden het bed deelt, de hele dag door zit te schransen om 's avonds over te geven in de vergaarbak waar de kampbarbier gebruik van maakt, om dan aan nieuwe braspertijen te beginnen. Een andere keer beschrijft Saint-Simon hoe Vendôme zijn persoonlijke secretaris, Alberoni, rekruteerde vanop zijn chaise-percée tijdens zijn Italiaanse campagnes (SAINT-SIMON, *op.cit.*, I, pp. 160-161), of hoe hij beschuldigd wordt van “bijzondere” omgang met zijn adjuncten en zelfs Lodewijk XIV (SAINT-SIMON, *ibid.*, I, pp. 106-107: “ce qui est prodigieux à qui a connu le Roi galant aux dames une si longue période de sa vie...”). Het is ons volstrekt onduidelijk hoe de maarschalk naast deze activiteiten ook nog zijn taken als militair daadwerkelijk ter harte kon nemen. Gezien de strategische successen van Vendôme in de Successieoorlog en, daarmee gepaard gaande, zijn groeiende invloed aan het hof, lijkt de beschrijving van Saint-Simon dan ook eerder politieke doeleinden te dienen (vergelijk met SAINT-SIMON, *ibid.*, II, p. 108: “Mort du duc de Vendôme. Il est enfin “murillé” dans le pourrissoir de l’Escorial”).

98 N. MITFORD, *Saint-Simon. Roddel in Versailles*, Amsterdam, Elsevier Pockets, 1960, p. 115-118.

bronnen zijn aangewezen voor de beschrijving van de veldtocht, kan het beeld vertekend zijn, maar uit de troepenbewegingen die voorafgaan aan de slag bij Oudenaarde, blijkt duidelijk dat beide fracties in de staf er tegenovergestelde ideeën op nahouden. De spontane overgave van Gent en Brugge komt in die context eerder als een “godsgeschenk” voor de Fransen dan als de vrucht van een uitgekiende strategie.

Zoals hierboven aangehaald, was de coördinatie op het slagveld bij het Franse leger meermaals zoek. De afzonderlijke tactische keuzes van Vendôme (het zo vlug mogelijk terugdringen van de geallieerden over de Schelde) en Bourgogne (de terugtocht tot op de *Heights of Huysse*) waren best valabel, maar moeilijk te combineren. De standvastigheid van Vendôme en de eerder aarzelende instelling van Bourgogne⁹⁹ hebben bijgedragen tot de gelukkige samenloop van omstandigheden, die Marlborough in staat heeft gesteld onder continue, maar onvoldoende, bedreiging zijn leger over de Schelde te transporteren en te formeren op de vlakte tussen Oudenaarde en Ooike.

Nochtans valt ook dit te relativiseren. Het citaat van Mérode-Westerloo geeft aan dat Oudenaarde niet de grote gevolgen heeft teweeggebracht die er hadden kunnen zijn. Dit heeft deels te maken met het afstop-pingswerk van Vendôme met de 30 000 ‘verse’ troepen van de Franse linkervleugel, maar waar de communicatie met Versailles soms moeilijk verliep en de bevelhebbers het onderling oneens waren, gold dit even-goed voor het geallieerde leger. Marlborough was verplicht bondgenoten te zoeken tegen de grommende anti-oorlogs-Tory’s in Engeland en de Staten-Generaal van de Verenigde Provinciën (en hun waakhonden, zoals Sicco van Goslinga). Beiden wilden de oorlogsinspanning tot een minimum beperken. De “nieuwe vleugel” bij de Tory’s (in tegenstelling tot de Whigs) wou de Britse aanwezigheid op het vasteland binnen de alliantie tot een minimum beperken, en wees met beschuldigende vinger naar de Republiek, die haar maritieme engagementen niet nakwam. De Republiek van haar kant bekloeg zich erover zo’n sterk landleger te moeten onderhouden, terwijl haar doelstellingen (het recupereren van de bar-

99 Die daarvoor duchtig de mantel werd uitgeveegd door “een onder het aangekoekte stof en bloed zittende” Vendôme. De prins van den bloede mocht het traject naar Gent te paard afleggen in plaats van in zijn gebruikelijke karos (W. CHURCHILL, *Marlborough, zijn leven en zijn tijd*, Antwerpen, Orion, 1947-1948, deel 3, p. 396).

rièrevestingen uit het verdrag van Rijswijk) bereikt waren sinds Ramillies. De basis waarop Marlborough moest steunen om zijn beslissingen “door te drukken” in een vaag juridisch statuut als opperste bevelhebber van de alliantie, lag bij raadspensionaris Antonie Heinsius, Godolphin en de invloed van Sarah, Marlboroughs vrouw, op de koningin.

Oudenaarde blijft vooral een slag, beslist door het toeval, die, zoals Chandler het treffend aanduidt¹⁰⁰, vooral het initiatief terug aan de geallieerden heeft bezorgd¹⁰¹. Maar ook met dat initiatief, moest Marlborough nog rekening houden met het Franse leger, dat zich had weten te reformeren. Het resultaat van Oudenaarde was niet de onmiddellijke verlegging van het strijdtoneel naar Frankrijk, maar het begin van het opschuiven van de frontlijn naar Henegouwen, Namen en Noord-Frankrijk voor de rest van de Successieoorlog. Geen enkele ‘trend’ of ‘breuk’ na een veldslag is in dit conflict overigens definitief gebleken. Meteen een van de redenen waarom de Successieoorlog wel op een onderhandelde oplossing moest uitdraaien.

3. Europa na Oudenaarde...

“Présentement que toutes les sources sont quasi épuisées, je viens à vous demander vos conseils et votre assistance en ce rencontre où il ira de notre salut. Par les efforts que nous ferons, par notre union nos ennemis connaîtront que nous ne sommes pas en l'état qu'ils veulent faire croire, et nous pourrons par le secours que je vous demande, le croyant indispensable, les obliger à faire une paix honorable pour tous, durable pour notre repos et convenable à tous les princes de l'Europe.”

Lodewijk XIV aan de Fransen
(na de mislukking van de conferentie van Geertruidenberg¹⁰²)

Na 11 juli had het geallieerde leger twee mogelijkheden, nu de weg naar Frankrijk zo goed als open lag omdat het leger van Vendôme en Bourgogne zich terugtrok ten noorden van het kanaal Gent-Brugge.

100 D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 335.

101 Marlborough op 12 juli aan Godolphin: “...you know when I left England, I was positively resolved to endeavour by all means a battel, thinking nothing else could make the Queen's business go on well...” (H.L. SNYDER, *op.cit.*, p. 1024.).

102 M. DÉON, *Louis XIV par lui-même*, Paris, Jean-Cyril Godefroy, 1983, p. 133-134.

Ofwel stootte men door richting Parijs, de les van Turenne (steden worden veroverd in hun achterland) indachtig, ofwel sloeg men het beleg voor Rijsel. Marlborough verdedigde de eerste optie, maar uiteindelijk kwam de coalitie (onder impuls van Eugenius) tot het besluit om de tweede te volgen. Eugenius zou Rijsel belegeren, terwijl het leger van Marlborough voor dekking zou zorgen tegen een mogelijke terugkeer van het Franse leger in de Nederlanden.

Vendôme hergroepeerde echter zijn manschappen, heroverde de intussen terug gevallen steden Gent en Brugge, en belemmerde zo de overgang van de Schelde en de bevoorrading van het vijandelijke leger. Na een paar schermutselingen te Kerkhove (ten zuiden van Oudenaarde) en Gavere (ten noorden) wist de coalitie te stroom te overbruggen en trokken de Fransen zich terug richting Doornik en Geraardsbergen. Na een beleg van 62 dagen viel het door Vauban versterkte Rijsel in handen van de geallieerden, in januari gaf de citadel (onder bevel van Boufflers) zich over. Gent ging opnieuw over in geallieerde handen op 30 december.

De uitzonderlijk strenge winter van 1708-1709¹⁰³ droeg bij tot een verdere achteruitgang van de sociale en economische situatie in Frankrijk. Lodewijk XIV stuurde dan ook Torcy als gezant naar Den Haag om officiële vredesonderhandelingen te beginnen met de geallieerden. Onder impuls van Marlborough en pensionaris Antonie Heinsius stelden de geallieerden exorbitante eisen: de overdracht van de volledige Spaanse erfenis naar Karel III, de afstand van Rijsel, Maubeuge, Doornik, Condé en Valenciennes aan de Republiek en van Straatsburg en de Elzas aan het Keizerrijk. Lodewijk ging in eerste instantie akkoord met deze voorwaarden, maar weigerde zijn medewerking te verlenen aan het *manu militari* verdrijven van Filips V uit Madrid¹⁰⁴. Hierop richtte hij zich in een schrijven tot de bisschoppen, rijksintendanten en gouverneurs van Frankrijk om

103 E. LE ROY LADURIE, *Histoire du climat depuis l'an Mil*, Paris, Flammarion, 1983, II, p. 96.

104 "Je passe sous silence les insinuations qu'ils m'ont faites de joindre mes forces à celles de la Ligue et de contraindre le roi, mon petit-fils, à descendre du trône, s'il ne consentait pas volontairement à vivre désormais sans Etats [...] Quoique ma tendresse pour mes peuples ne soit pas moins vive que celle que j'ai pour mes propres enfants, quoique je partage tout les maux que la guerre fait souffrir à ses sujets aussi fidèles, et que j'aie fait voir à tout l'Europe que je désirais sincèrement de les faire jouir de la paix, je suis persuadé qu'ils s'opposeraient eux-mêmes à la recevoir à des conditions également contraires à la justice et à l'honneur du non français." (geciteerd bij F. LEBRUN, *op.cit.*, p. 244).

zich te verzekeren van hun steun voor de komende campagne en hen te overtuigen van zijn goede intenties en eerdere inspanningen om een zo vlug mogelijk een eerbaar vredesakkoord te verkrijgen.

De respons op de vorstelijke oproep was immens en verzoende de Fransen voor even met de oorlog. Intussen was maarschalk Villars aangesteld als bevelhebber in het Noorden. Hij bouwde opnieuw linies uit zoals in 1705 in de Nederlanden, ditmaal van de kust tot Valenciennes¹⁰⁵. Marlborough wou zijn tegenstander tot een treffen in open veld verleiden en kreeg hiertoe de kans toen hij het beleg sloeg voor Mons (nog steeds in handen van Max Emmanuel¹⁰⁶). Villars waagde een uitval vanuit de linies van Valenciennes en beide legers troffen elkaar in de buurt van Maubeuge, bij Malplaquet. De veldslag verliep als een bloedbad en eindigde met de ordelijke terugtocht van de Fransen. Marlborough dacht de dag gewonnen te hebben, maar kwam bij het tellen van de verliezen tot een andere conclusie. Waar de tegenstander 10 000 slachtoffers te betreuren had, liep dit voor het geallieerde leger op tot 15 000¹⁰⁷.

In het parlement grepen de tegenstanders van de hertog deze cijfers aan om hem af te schilderen als een gewetenloos slager, die nodeloos Engelse soldaten opofferde als kanonnenvlees op de vlakten van Noord-Frankrijk. Wanneer in 1710 het ministerie-Godolphin moet aftreden na verkiezingen waarbij de Whigs aan het kortste eind trekken, treedt de Marlborough niet gunstig gezinde Tory-fractie aan en begint de binnenlandse ster van de hertog te tanen. Intussen starten nieuwe onderhandelingen te Geertruidenberg. Net als bij de vorige ronde, bleef Heinsius de verdrijving van Filips V eisen en liepen de gesprekken spaak (cfr. citaat *infra*)¹⁰⁸.

105 “malgré que lui manquaient pain et argent” (E. WANTY, *op.cit.*, p. 285)

106 Die, in strijd met de voorafgaande afspraken met Lodewijk XIV, nog steeds niet was erkend als soeverein over de Zuidelijke Nederlanden (R. DE SCHRYVER, “Who had sovereignty in the Southern Netherlands during the War of the Spanish Succession (1700-1715)?”, in: X, *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, Universitaire Pers, 1981, p. 492.

107 Cijfers van F. LEBRUN, *op.cit.*, p. 245. Chandler (*The art of warfare in the age of Marlborough*) en Wanty (*L'art de la guerre*) hanteren zwaardere verliezen voor de geallieerden.

108 L. BELY, “Les larmes de monsieur de Torcy: Un essai sur les perspectives de l’Histoire diplomatique à propos des conférences de Gertruydenberg (mars-juillet 1710)” in: *Histoire, Economie et société*, Paris, CDU-CEDES, 1983 3(3), pp. 429-456.

De situatie op het terrein evolueerde in ijtempo in de gunstige zin voor de Fransen. Vendôme versloeg op het Iberische strijdtoneel het leger van Karel III bij Villaviciosa¹⁰⁹ en dreef de pretendent op de vlucht naar Catalonië. Bovendien begon onder impuls van de Tory's de Britse pers en publieke opinie steeds meer te morren over de aanslepende oorlog¹¹⁰ en de gang van zaken op het continent. Jonathan Swift publiceerde zijn "on the conduct of the allies" (november 1711), waarin hij de (in vergelijking tot de Republiek of het Keizerrijk) te zware inspanningen van Engeland aan de kaak stelde en de Whigs ervan beschuldigde de oorlog verder te zetten om hun persoonlijke en niet publieke belangen te dienen. De toon was gezet voor de definitieve ondergang van Marlborough. In 1711 wordt de hertog voor het House of Commons gedaagd en na een spektakelproces uit zijn ambt ontzet op beschuldiging van misbruik van overheids gelden.

De hertog was verantwoordelijk voor een administratieve revolutie in het Britse leger. Bevoorrading, soldij en transport werden uitbesteed aan vaste contractanten, die op efficiënte wijze het Britse leger door Europa lieten trekken. Het zijn evenwel net deze constructies waar zijn val uit voortvloeide. Parlementaire tegenstanders grepen de frauduleuze operaties van enkele leveranciers aan om hem te beschuldigen van corruptie. De oorzaak van Marlborough's val ligt dan ook in zijn falen om ondergeschikten benoemd te krijgen op belangrijke posities aan het Hof en in het kabinet. Wanneer de ster van John Churchill vanaf 1710 taant om in 1713 de dieperik in te duiken tot de beperkte rehabilitatie bij de troonsbestijging van George I, is dat door een gebrek aan medestanders op het thuisfront.

De sterkte van Marlborough, zoals de Chandler in zijn biografie¹¹¹ o.i. terecht opmerkt, lag niet in de zwakte van zijn tegenstanders (aangezien een Villars of een Vendôme hem wel degelijk weerwerk wisten te bie-

109 "Jamais bataille n'a été si glorieuse aux armes du Roi, ni si complète que celle de Villaviciosa: cette formidable armée, qui avait percé jusqu'à Madrid et qui menaçait toute l'Espagne d'une invasion générale, est détruite entièrement en deux actions." (Maarschalk Vendôme aan Lodewijk XIV, aangehaald bij F. LEBRUN, *loc.cit.*)

110 Waarbij de Franse kapers de Britse en Hollandse vloot financieel zwaar wisten te treffen. F. LEBRUN heeft het over een gecumuleerd verlies van 150 miljoen pond van 1702 tot 1712. (*op.cit.*, p. 246).

111 D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military Commander* (geciteerd).

den), noch in de tactische achterstand van de Fransen (die weldegelijk reëel was), als wel in zijn organisatorische en strategische capaciteiten en zijn leiderschap over de bonte verzameling nationaliteiten in het leger van de Haagse Alliantie. Marlborough wist Hessen, Denen, Hollanders, Pruisen, Oostenrijkers, Westfalen, Zuid-Nederlanders, Ieren en Britten meer te verenigen dan de maarschalken van Lodewijk XIV dat met de Fransen konden. Dat een dergelijke figuur de alliantie tegen Lodewijk XIV verliet, speelde dus vast en zeker in de kaarten van deze laatste.

Derde gunstige evolutie voor de Fransen was het heengaan van keizer Jozef I in Wenen op 17 april 1711. Volgens het alliantieverdrag zou de Spaanse erfenis aan aartshertog Karel toevallen, aan wie nu door dynastiek toeval ook de Oostenrijkse erfenis te beurt viel. De geesten waren rijp voor een kleine “renversement des alliances”. Op 8 oktober leidden gesprekken tussen de Britse regering en Lodewijks gezant Mesnager tot de ondertekening van de Preliminaria van Londen. De vijandelijkheden tussen Engeland en Frankrijk werden gestaakt in afwachting van een grotere vredesconferentie, die zou plaatsvinden te Utrecht in 1712. Bovendien stemde Lodewijk erin toe zijn hulp aan Jacobus III te staken¹¹², Queen Anne te erkennen als staatshoofd en verbond de tegenpartij zich ertoe Filips V als wettig vorst in Madrid te erkennen.

De Oostenrijkers zetten de strijd desondanks verder. Eugenius van Savoye rukte met een leger van 130 000 man op naar de Oisevallei, nam Le Quesnoy¹¹³ en sloeg het beleg voor Landrecies. Toch werd hij gestopt door maarschalk Villars, die, hoewel numeriek in de minderheid (70 000), Eugenius versloeg in de slag bij Denain op 24 juli. Het Oostenrijkse leger trok zich terug op Mons. Wanneer Villars het volgende jaar Landau en Freiburg op de Opper-Rijn innam, meldden de gezanten van de Keizer zich in Utrecht bij de anderen.

Een serie akkoorden tussen 1712 en 1714 beëindigde de Spaanse successieoorlog. Bij de eerste overeenkomst na de preliminaria, kwamen Britten en Fransen overeen dat Filips V verzaakte aan zijn rechten op de Franse troon en zijn broers aan die op de Spaanse (en ditmaal onvoor-

112 Wat overigens slechts een herhaling van Lodewijks intenties van Rijswijk betekende (J. CHILDS, *La guerre en Europe au XVII. Siècle*, Paris, Autrement, 2004, p. 205).

113 A. BLANCHARD, *Vauban*, Paris, Fayard, 1996, pp. 219 e.v.

waardelijk). De pretendent Jacobus III werd het land uitgezet en de vrede tussen Frankrijk, Engeland, de Republiek, Savoye, Pruisen en Portugal getekend op elf april 1713. Hetzelfde gebeurde tussen Spanje, Engeland en Savoye (6 juli).

Het verdrag van Rastatt (6 maart 1714), gesloten door Villars en Eugenius¹¹⁴ in de naam van hun beider broodheren, bezegelde de vrede tussen Frankrijk en Habsburg. Enkel Filips V en aartshertog Karel (inmiddels keizer Karel VI van het Heilig Roomse Rijk) bleven formeel in oorlog, aangezien de laatste weigerde de eerste te erkennen.

De politieke gevolgen van Utrecht en Rastatt¹¹⁵ kwamen erop neer dat Filips V wettig koning van Spanje werd, de hertog van Savoye Sicilië kreeg toegewezen, de keurvorst van Brandenburg erkend werd als koning van Pruisen, de hertog van Hannover als keurvorst en Max Emmanuel zijn erflanden en keurvorsttitel recupereerde. De eenheid in de vererving van de landen van Karel II was ver te zoeken: Minorca en Gibraltar werden Brits, Napels, Sardinië, Noord-Italië en de Zuidelijke Nederlanden Oostenrijks.

De voor de Republiek belangrijkste doelstellingen, de vestiging van de barrière, de Scheldetol en het 'schoonmoederregime' over de Zuidelijke Nederlanden, werden bereikt¹¹⁶. Frankrijk verloor een aantal kolonies en de steden in de Nederlanden die nog in haar bezit waren, maar behield alle veroveringen uit de verdragen van Münster, de Pyreneeën, Nijmegen en Rijswijk. Engeland verkreeg commerciële voordelen in Frankrijk (door een vermindering van de douanetarieven), Spanje en de kolonies (door het toekennen van concessierechten en het verlenen van een exclusiviteit in de haven van Cadiz.

De verdragen van Utrecht en Rijswijk brachten het machtsevenwicht terug in de Europese politiek. Het zou duren tot 1740 en de problemen rond de Pragmatieke Sanctie van Karel VI, voor nog een oorlog door

114 "olim duo fulmina belli, nunc instrumenta quietis..." (M. BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen: eine Biographie*, München, Oldenbourg, 1965, III, p. 229).

115 Het verdrag van Rastatt had naast politieke, ook diplomatieke gevolgen: het Frans verving het Latijn als werktaal.

116 Opmerkelijk is dat Karel VI in zijn nieuwe gebieden meteen fl. 15 miljoen schulden van het Anglo-Bataafs Condominium diende over te nemen (L. DHONDT, *op.cit.*, deel III, p. 63).

de Nederlanden trekt. De Oostenrijkse Habsburgers overwonnen na de externe dreiging van de Turken ook de zeven jaar aanslepende opstand in Hongarije, verkregen gebiedsuitbreiding in de Nederlanden en vestigden zich als grote mogendheid op het Europese schaakbord.

Het sluimerende groeiproces van de Brandenburgse Hohenzollerns werd verder gezet met de proclamatie van keurvorst Frederik als koning Frederik I van Pruisen. Engeland had zijn maritieme positie gevestigd ten koste van de Republiek, die de oorlogsinspanningen met moeite verteerde en bekaaid van de onderhandelingstafel kwam, ondanks van het Zuiden afgedwongen jaarlijkse aflossingen ten belope van anderhalf miljoen gulden en de bepalingen van het in 1715 vastgelegde Barrièreverdrag¹¹⁷.

En Frankrijk? *France emerged from the struggle far more advantageously than any statesman had even dreamed possible five years earlier at Gertruidenburg*¹¹⁸.

C. BRONNEN EN HISTORIOGRAFIE OVER DE SLAG BIJ OUDENAARDE

“I can conceive of nothing greater than Marlborough at the head of an English Army.”

Wellington

“Marlborough absorbs the attention of the military historian as the giant of his times.”

Montgomery¹¹⁹

1. Contemporaine Bronnen

a. Internationale Bronnen

Van de zijde van de verschillende deelnemers aan de slag bij Oudenaarde is een verrassende hoeveelheid aan ooggetuigenverslagen of kronieken voorhanden. Zo heeft Dumont de Carelskroon, de secretaris van Eugenius van Savoye, een *res gestae* van de prins gepubliceerd in 1729, relatief

117 H. VON SRBIK, *op.cit.*, XXXIV, p. 430.

118 D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. 307.

119 Net als Wellington aangehaald bij D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military...*, p. iii.

recent na de Spaanse Successieoorlog¹²⁰. Samen met de mémoires van Saint-Simon en de vertaling respectievelijk bewerking, door Chandler, van de mémoires van Mérode-Westerloo en de “Memoirs of the most remarkable military transactions” van Robert Parker (1741), vormt dit naar alle waarschijnlijkheid een zeer waardevolle rechtstreekse bron over de slag zelf¹²¹. In de loop van onze opzoekingen ontdekten wij ook het werk van De Vryer in Leuven, waar in onze bronnen niet naar verwezen wordt, maar dat toch potentieel interessant kan zijn¹²². Ook de mémoires van Le Comte de Gramont¹²³ van Hamilton, die in nauw contact stond met Berwick, kunnen hun nut bewijzen als bron.

Meer algemeen vallen de uitgaven van de diplomatieke en binnenlandse correspondentie van Marlborough met Godolphin¹²⁴ en Heinsius¹²⁵, en de mémoires van Goslinga¹²⁶ op.

Twee negentiende-eeuwse Franse publicaties van de geschriften van belangrijke hoofdrolspelers als maarschalk Villars¹²⁷ of zijn tijdgenoten Pelet en Le Vault¹²⁸ en het werk van Markies de Vogüë¹²⁹ lijken evenmin te verwaarlozen.

120 J. DUMONT en J. ROUSSET DE MISSY, *Histoire militaire du prince Eugène de Savoye, du prince et duc de Marlborough, et du prince de Nassau-Frise*, Den Haag, Isaac van der Kloot, 1729-1747, 3 volumes.

121 Het in 1824 door A. CHRICHTON bewerkte en vaak geciteerde dagboek van Luitenant-kolonel Blackadder wisten wij niet te traceren.

122 A. DE VRYER, *Histori van Joan Churchill, hertog van Marlborough en prins van Mindelheim*, Amsterdam, By Jakobus Loveringh en Jan Roman den Jongen, 1738-1740, 4 v., s.p.

123 PH. DAUDY, *Mémoires du comte de Gramont*, Paris, Julliard, 1965, 304 p.

124 H.L. SNYDER, *The Marlborough-Godolphin correspondance*, Oxford, Clarendon, 1975, 589 + 1185 p.

125 A.J. JR. VEENENDAAL m.m.v. M.T.A. SCHOUTEN, “De Briefwisseling van Antonie Heinsius 1702-1720”, in: *Rijksgeschiedkundige Publicatiën*, Den Haag, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2001, XI + 914 p.

126 S. VAN GOSLINGA, *Mémoires relatifs à la guerre de succession de 1706-1709 et 1711*, Leeuwarden, Société d’Histoire, d’Archéologie et de Linguistique de Frise, 1857, XIV+174 p.

127 C.L.H. Maréchal de VILLARS, *Mémoires*, Paris, Société de l’Histoire de France, 1884.

128 J.J.G. PELET, F.E. LE VAULT. *Mémoires militaires relatifs à la Guerre de la Succession d’Espagne*. Paris, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1836-1842, 11 v.

129 Marquis de VOGÜË, *La bataille d’Oudenarde*, Paris, Gautier, s.d., 32 p.

b. *Bronnen uit de Nederlanden*

Bij ons opzoekingswerk stooten wij op de bewerking door A.J. Veenendaal sr.¹³⁰ van de mémoires van Gispert Cuper¹³¹, “gedeputeerde te velde” van de Verenigde Provinciën in de Zuidelijke Nederlanden ten tijde van het prille “Anglo-Bataafs Condominium”.

Daarnaast blijven er de kronieken van Bartolomeus de Rantere uit Oudenaarde¹³² als voorname bron om de reactie van de plaatselijke bevolking op de gebeurtenissen te meten, naast het eerder aangehaalde ooggetuigenverslag uit het Stadsarchief¹³³

2. Historiografie

De Hertog van Marlborough heeft in Groot-Brittannië een vrij omvangrijke schare biografen gekregen. Zowel in de negentiende als de twintigste eeuw bogen Alison¹³⁴, Wolseley¹³⁵ als zijn rechtstreekse nakomeling sir Winston Churchill en sir “Montgomery of Alamein¹³⁶” zich over “the greatest British commander of All Time”.

Vooral het imposante werk van Churchill is een vaste referentie geworden bij latere auteurs. Churchill beschrijft de levensloop van zijn illustere voorganger met veel oog voor de Britse binnenlandse politiek. Naarmate de talenten van de hertog van Marlborough zich op de internationale betrekkingen richten, besteedt sir Winston daar vanzelfsprekend ook aandacht aan. Opvallend is dat Churchill (onder andere over de invloed

130 Die eerder zijn doctoraatsdissertatie over het Anglo-Bataafs condominium publiceerde, A.J. VEENENDAAL sr., *Het Engels-Nederlands condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse successieoorlog 1706-1716*, Utrecht, Kemink, 1945, 299 p

131 A.J. VEENENDAAL sr., *Het dagboek van Gispert Cuper: gedeputeerde te Velde, gehouden in de Zuidelijke Nederlanden in 1706*, Den Haag, Nijhoff, 1950, XXII+313 p.

132 B. DE RANTERE, *De Geschiedenis van Oudenaarde van 1701 tot 1786 (uitgegeven door Marc De Smet)*, Oudenaarde, Sanderus, 1986, 112 p.

133 S.A.O., *Vreemd Archief*, 3.80.2/16. Het wordt geciteerd in een publicatie van de Touring Club van België, maar valt voor het overige niet op authenticiteit of auteur te controleren (*De Slag van Oudenaarde*, Touring Club van België, XLIV, 15 juli 1938, s.p.).

134 A. ALISON, *The life of John duke of Marlborough: with some account of his contemporaries and of the war of his succession*, Londen, Blackwood, 1852, 2 v.

135 G.J. WOLSELEY, *The life of John Churchill, duke of Marlborough to the accession of Queen Anne*, Londen, Bentley, 1894, 2v.

136 B. MONTGOMERY, *A History of Warfare*, Londen, Collins, 1968

van Turenne op Marlborough) er beargumenteerd afwijkende meningen op nahoudt ten opzichte van zijn voorgangers uit de negentiende eeuw.

Het grote voordeel aan het vierdelige *magnum opus* van Winston Churchill is zijn quasi-ongelimiteerde toegang tot bronnenmateriaal in Oxford, het British Museum of Blenheim Castle. De (weliswaar niet geheel onpartijdige) weergave ervan vormt dan ook een belangrijke bijdrage tot het onderzoek in vergelijking met de werken van zijn voorgangers.

Het is wachten tot 1972, wanneer sir David Chandler, tot 1994 docent aan diverse Amerikaanse universiteiten en de Militaire Academie te Sandhurst, zich aan de hertog en de Spaanse Successieoorlog wijdt, om een wetenschappelijke synthese te krijgen van “de man en de mythe” Marlborough. “Marlborough as Military Commander”¹³⁷ en zijn bewerking van de mémoires van Mérode-Westerloo zijn zeer overzichtelijke instrumenten om de oorlog politiek te kaderen. Zijn “The Art of Warfare in the Age of Marlborough” geeft een exhaustief en wetenschappelijk overzicht van de manier waarop de verschillende wapens en troepen worden ingezet, vestingen gebouwd en belegerd, en legers gestructureerd werden bij het begin van de 18de eeuw.

Waar de interesse aan Britse zijde voor de slag bij Oudenaarde bijna overweldigend te noemen is, kan men minder enthousiasme ontwaren bij Franse historici. Het recente doctoraat van M.-F. Maquart¹³⁸ vormt misschien een aanzet tot een heropleving in de studie van de Spaanse Successieoorlog.

Bij de Belgische historici die wij bij ons bescheiden onderzoek op het spoor kwamen, vallen de studies van R. De Schryver over de graaf van

137 D.G. CHANDLER, *Marlborough as Military Commander*; Staplehurst, Spellmount Ltd, 2003, 368 p.

138 M.-F. MAQUART, *Le réseau français à la cour de Charles II d'Espagne: jeux diplomatiques de fin de règne 1696/1700*, Villeneuve-d'Asq, Presses Universitaires du Septentrion, 2002, 756 p.; M.-F. MAQUART, *L'Espagne de Charles II et la France, 1665-1700*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail (Amphi 7), 2000, 185 p.

Bergeyck¹³⁹ en keurvorst Max Emmanuel van Beieren¹⁴⁰ op. Daarnaast kan de Spaanse Successieoorlog voornamelijk regionale historici beko-
ren¹⁴¹.

Ondanks ruime buitenlandse belangstelling voor het onderwerp en enkele licentiaatsverhandelingen¹⁴² of de doctoraatsthesis van R. Lesaffer¹⁴³, ont-
breekt vooralsnog een overzichtswerk voor de Spaanse Successieoorlog
in de Zuidelijke Nederlanden.

BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE

A. BRONNEN

1. Bronnen in handschrift

S.A.O., *Vreemd Archief*, 3.80.2/16 (“De Franschen kwam al Heurne naar
Eyne toe...”, Ooggetuigenverslag (?) van de Slag bij Oudenaarde 24 p
(manuscript).)

- 139 R. DE SCHRYVER, *Jan van Brouchoven graaf van Bergeyck. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en Europa*, Brussel, Palais der Academiën, 1965, 528 p.
- 140 R. DE SCHRYVER, *Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe: Die Europäischen Ambitionen des Hauses Wittelsbach 1665-1715*, Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1996, 286 p.
- 141 R. GILS. “De Slag bij Oudenaarde 11 juli 1708” in: *Handelingen van de geschied- en oudheidkundige kring van Oudenaarde, XL, Oudenaarde*, 2003, pp 411-432.; R. DE BUCK “De Bezetting van Gent in 1708 door Louis XIV.” In: *Gendtsche tydingen: tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring Gent XXVI*, Gent, Heemkundige en Historische Kring, 1997, 3, pp. 134-139.; A.-H. MONETTE, “Avant Ramillies, le 18 juillet 1705, près d’Hélécine.” in: *Jadis. Bulletin du musée archéologique régional d’Orp-le-Grand*, 1997, 24, pp. 3-11.; A.-H. MONETTE, “La bataille de Ramillies vue par Sir Winston Churchill.” in: *Jadis. Bulletin du musée archéologique régional d’Orp-le-Grand*, 1997, 26, pp. 15-21.; E. DE LOMBAERDE, *De Slag van Oudenaarde 1708*, V.V.V.M. Oudenaarde, 1977, 54 p.
- 142 N. COUCKE, *Etude comparative des mémoires des participants à la bataille d’Oudenaarde (1708)*, Brussel, KMS, 1998 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 72 p; K. SELLESLACH “Amitié Sincère?” *Het prinsbisdom Munster en de Haagse Alliantie tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1714)*, (licentiaatsthesis KU Leuven) Leuven, 2001.
- 143 R. LESAFFER, *Europa: een zoektocht naar vrede?: 1453-1763 en 1945-1997*, KU Leuven fac. Rechtsgeleerdheid, 1998 (doctoraatsverhandeling), XXXIII+694 p.

2. Uitgegeven bronnen

PARRY (C.). *The Consolidated Treaty Series*. New York, Dobbs Ferry, 1969, 243 v.

PUYSÉGUR (J.F. Maréchal de) *L'art de la guerre par principes et par règles*. Paris, Jombert, 1748, 2 v., s.p.

SNYDER (H.L.) *The Marlborough-Godolphin correspondance*. Oxford, Clarendon, 1975, 589 + 1185 p.

VON SRBIK (H.), *Österreichische Staatsverträge. Niederlande. Erster Band: bis 1722*. Wenen, Adolf Holzhausen Verlag, 1912, 648 p.

VEENENDAAL (A.J. Jr.) m.m.v. SCHOUTEN (M.T.A.). “De Briefwisseling van Antonie Heinsius 1702-1720”, in: *Rijksgeschiedkundige Publicatiën*. Den Haag, Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2001, XI+914 p.

VILLARS (C.L.H. Duc de). *Mémoires*. Paris, Société de l'Histoire de France, 1884.

VREEDE (G.G.). *Correspondance diplomatique et militaire du duc de Marlborough, du grand-pensionnaire Heinsius et du trésorier-général des provinces-unies, Jacques Hop*. Amsterdam, Schleijer, 1880, XL+273 p.

B. BIBLIOGRAFIE

1. Boeken en bijdragen

ALISON (A.). *The life of John duke of Marlborough: with some account of his contemporaries and of the war of his succession*. London, Blackwood, 1852, 2 v, s.p.

BARR CHIDSEY (D.) *Marlborough: the portrait of a conqueror*. London, Murray, 1930, XIV+308 p.

BELFIELD (E.). *Oudenarde 1708*. London, Charles Knight, 1972, XI+72 p.

BELY (L.). *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. Paris, Fayard, 1990, 906 p.

BELY (L.). *La France Moderne 1498-1789*. Paris, PUF, 2003 XV+686 p.

BELY (L.), LE FLEM (J.-P.), D'ALBERT (Y.R.) e.a. *La présence des Bourbons en Europe, XVIe-XXIe siècle*. Paris, PUF, 2003, VI+388 p.

BEVAN (B.). *Marlborough the man: a biography of John Churchill, first duke of Marlborough*. London, Hale, 1975, 320 p.

BENNASSAR (B.) (ED.). *Histoire des Espagnols*. Paris, Robert Laffont, 1992, 1132 p.

BLANCHARD (A.). *Vauban*. Paris, Fayard, 1996, 682 p.

BÖHM (B.). *Bibliographie zur Geschichte des Prinzen Eugen von Savoyen und seiner Zeit*. In: *Kommission für neuere Geschichte Oesterreichs; Veröffentlichungen*; 34, Wenen, Kraus Reprint, 1970, XI+208 p.

BRAUBACH (M.). *Prinz Eugen von Savoyen: eine Biographie*. München, Oldenbourg, 1965, 469+496+463+497+576 p.

CHANDLER (D.G.) *A traveller's guide to the battlefields of Europe. 1: Western Europe*. London, Evelyn, 1965, XVIII+201 p.

CHANDLER (D.G.). *Marlborough as Military Commander*. Staplehurst, Spellmount Ltd, 2003, 368 p.

CHANDLER (D.G.). *Military memoirs of Marlboroughs Campaigns 1702-1712 (Captain Robert Parker & the Count of Mérode-Westerloo, Field Marshal of the Holy Roman Empire)*. London, Greenhill Books/Lionel Leventhal Ltd., 1998, 276 p.

CHANDLER (D.G.). "Notes on Battlefields. VI: The Battle of Ramilles, May 23rd 1706" in: *History Today*. London, Longman, XXIX, 1979, 9, pp. 614-618.

CHANDLER (D.G.) *The Art of Warfare in the Age of Marlborough*. London, Spellmount Ltd, 1990, 317p.

CHILDS (J.). *La guerre au XVIIe siècle: Europe*, Paris, Autrement, 2004, 224 p.

CHURCHILL (W.). *Marlborough, his Life and Times*. London, Charles Knight, 1936.

Vert. WELZ (E.J.) *Marlborough, zijn leven en zijn tijd*. Antwerpen, Orion, 1947-1948, 548+554+528+612 p.

CORVISIER (A.). *Armées et sociétés en Europe de 1494 à 1789*. Paris, PUF, 1976, 222p.

COUCKE (N.). *Etude comparative des mémoires des participants à la bataille d'Oudenaarde (1708)*. Brussel, KMS (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1998, 72 p.

DAUDY (PH.). *Mémoires du comte de Gramont*. Paris, Julliard, 1965, 304 p.

DE BUCK (R.). "De Bezetting van Gent in 1708 door Louis XIV." In: *Gendtsche tydingen: tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring Gent XXVI*. Gent, Heemkundige en Historische Kring, 1997, III, pp. 134-139.

DE LOMBAERDE (E.). *De Slag van Oudenaarde 1708*, Oudenaarde, V.V.V.M., 1977, 54 p.

DE RANTERE (B.). *De Geschiedenis van Oudenaarde van 1701 tot 1786 (uitgegeven door Marc De Smet)*. Oudenaarde, Sanderus, 1986, 112 p.

DE SCHRYVER (R.). "De Oostenrijkse aanspraken op de Spaans-Habsburgse erfenis", pp. 11-36, in: HASQUIN, H. (ed.), *Oostenrijks België*, Brussel, Gemeentekrediet, 1987, 537 p.

DE SCHRYVER (R.). "De Zuidelijke Nederlanden als Frans en geallieerd protectoraat", pp. 31-43, in: BLOK, (P.), PREVENIER (W.), ROORDA (D.J.) e.a.. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Brussel, Unieboek bv, deel IX, 1980, 480 p.

DE SCHRYVER (R.) *Jan van Brouhoven graaf van Bergeyck. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en Europa*. Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1965, 528 p.

DE SCHRYVER (R.). *Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe: Die Europäischen Ambitionen des Hauses Wittelsbach 1665-1715*. Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1996, 286 p.

DE SCHRYVER (R.). "Who had sovereignty in the Southern Netherlands during the War of the Spanish Succession (1700-1715)?" pp. 483-497 in: X, *Liber amicorum Jan Buntinx. Recht en instellingen in de oude*

Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Leuven, Universitaire Pers, 1981, XXI+627 p.

DÉON (M.). *Louis XIV par lui-même*. Paris, Jean-Cyril Godefroy, 1983, 310 p.

DHONDT (F.). *Een andere 11 juli. De slag bij Oudenaarde, 11 juli 1708*. Humaniora-eindwerk, Sint-Bernarduscollege Oudenaarde, 2002, 85 p.

DHONDT (J.). *Histoire de la Belgique*. in: *Que sais-je?*. Paris, PUF, 1968, 128 p.

DHONDT (L.). *Verlichte monarchie, Ancien Regime en Revolutie: een institutionele en historische procesanalyse van politiek, instellingen en ideologie in de Habsburgse, de Nederlandse en de Vlaamse politieke ruimte (1700/1755-1790)*. (doctoraatsverhandeling RUG). Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002, deel III, 523 p.

DHONDT (L.). “Van het hoogtij van het Ancien Regime tot de onwente-lingstijd”, pp. 159-175 in: WITTE (E.) (ed.), *Geschiedenis van Vlaanderen. Van de oorsprong tot heden*. Brussel, La Renaissance du Livre, 1983, 358 p.

DUMONT (F.). *Beaumont en Hainaut: un chapitre inédit de son histoire: la succession d’Espagne et le règne de Max-Emmanuel électeur de Bavière (1701-1714)*. Brussel, Gemeentekrediet, 1975, 155 p.

DUMONT, (J.) en ROUSSET DE MISSY, (J.). *Histoire militaire du prince Eugène de Savoye, du prince et duc de Marlborough, et du prince de Nassau-Frise*. Den Haag, Isaac van der Kloot, 1729-1747, 3 v., s.p.

ESPINO LOPEZ, (A.), “La publicística Catalana y el Cambio Dinástico: el Ocaso de la Dinastía de los Austria” in: *Cuadernos de investigación Histórica*, XIX, 2002, pp. 287-312.

FREY (L.) & FREY (M.). “Le roi Soleil et le Singe, Louis XIV and Frederick I: Franco-Prussian Relations 1707-1713” in: *Proceedings of the Annual Meeting of the Western Society for French History*, 1997, 5, pp. 14-21.

GACHARD (L.P.). *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*. Brussel, Mucquardt, 1880, XI+607 p.

GOSLINGA (S. van). *Mémoires relatifs à la guerre de succession de 1706-1709 et 1711*. Leeuwarden, Société d'Histoire, d'Archéologie et de Linguistique de Frise, 1857, XIV+174 p.

KAMEN (H.). *Spain in the later seventeenth century, 1665-1700*. London, Longman, 1983, XII + 418 p. (KU Leuven Centrale Bibliotheek)

KAMEN (H.). *The War of Succession in Spain*. London, Weidenfeld and Nicholson, 1969, XII + 436p.

KONINCKX (C.) (ed.). *België in de 18de eeuw. Kritische Bibliografie*. Brussel, VUBpress, 1983, 394p.

LEBRUN (F.). *La Puissance et la Guerre 1661-1715*, in: *Nouvelle Histoire de la France Moderne*, Paris, Editions du Seuil, 1997, 305 p. (KU Leuven Centrale Bibliotheek)

LESAFFER (R.). *Europa: een zoektocht naar vrede?: 1453-1763 en 1945-1997*. KU Leuven fac. Rechtsgeleerdheid, 1998 (doctoraatsverhandeling), XXXIII+694 p.

LESAFFER (R.). *Moet vrede rechtvaardig zijn? Het vredesconcept in de historische ontwikkeling van het internationaal recht*. Tilburg, Tilburg University Press, 1999, 53 p.

MAQUART (M.-F.). *Le réseau français à la cour de Charles II d'Espagne: jeux diplomatiques de fin de règne 1696/1700*. Villeneuve-d'Asq, Presses Universitaires du Septentrion, 2002, 756 p.

MAQUART (M.-F.). *L'Espagne de Charles II et la France, 1665-1700*. Toulouse, Presses Universitaires du Mirail (Amphi 7), 2000, 185 p.

PELET (J.J.G.) en LE VAULT (F.E.). *Mémoires militaires relatifs à la Guerre de la Succession d'Espagne*. Paris, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1836-1842, 11 v, s.p.

PIRENNE (H.). *Histoire de la Belgique des origines à nos jours (Tome III: de la fin du régime espagnol à la révolution belge)*. Brussel, La Renaissance du Livre, 1950, 534 p.

ROORDA (D.J.). *Het rampjaar 1672*. Bussum, Unieboek B.V., 1981, 120 p.

ROORDA (D.J.) (ed.). *Overzicht van de Nieuwe Geschiedenis. De algemene geschiedenis van het einde der middeleeuwen tot 1870*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1983, 388 p. (KU Leuven Fac. Letteren)

SAINT-SIMON. *Mémoires*. Paris, Gallimard, 1994, 647 + 608 p.

SELLESLACH (K.). “*Amitié Sincère?*” *Het Prins Het prinsbisdom Munster en de Haagse Alliantie Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1714)*. (licentiaatsthesis KU Leuven) Leuven, 2001. (www.thesis.net)

TERLINDEN, (CH.). *Histoire militaire des Belges*. Brussel, La Renaissance du Livre, 1967-1968, XV+241+317 p.

VAN CAENEGEM (R..C.). *Geschiedenis van Engeland. Van Stonehenge tot het tijdperk der vakbonden*. Antwerpen-Den Haag, Martinus Nijhoff, 1982, IX + 502 p.

VALVEKENS (P.E.), VAN ROOSBROECK (R.) en VAN WERVEKE (H.). *Geschiedenis van Vlaanderen (deel V: in de zeventiende en de achttiende eeuw)*. Brussel, Standaard Boekhandel, 1940, 370 p.

VAN EEGROO, “La guerre de la Succession d’Espagne et ses enseignements toujours vivants”, in: *Bulletin mensuel Belge des sciences militaires*. Brussel, EMG Armée, 1935.

VAN EENOO (R.) (ed.). *Bibliografie van de geschiedenis van België*. Brussel, Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, (lopend).

VEENENDAAL (A.J. sr.). *Het dagboek van Gisbert Cuper: gedeputeerde te Velde, gehouden in de Zuidelijke Nederlanden in 1706*. Den Haag, Nijhoff, 1950, XXII+313 p.

VEENENDAAL (A.J. sr.). *Het Engels-Nederlands condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse successieoorlog 1706-1716*. Utrecht, Kemink, 1945, 299 p. (doctoraatsverhandeling RU Utrecht).

VEENENDAAL (A.J. Jr.). “De Republiek voor het laatst als grote mogendheid, 1702-1727”, pp. 31-43 in: BLOK, (P.), PREVENIER (W.), ROORDA (D.J.) e.a.. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Unieboek bv, Brussel, deel IX, 1980, 480 p.

VOGUË (marquis de). *La bataille d’Oudenarde*. Paris, Gautier, s.d., 32 p.

VOLTAIRE. *Le Siècle de Louis XIV (II)*. Paris, Garnier Flammarion, 1966, 378 p.

VRYER (A. de). *Histori van Joan Churchill, hertog van Marlborough en prins van Mindelheim*. Amsterdam, By Jakobus Loveringh en Jan Roman den Jongen, 1738-1740, 4 v., s.p.

WANTY (E.). *L'Art de la Guerre 1: de l'antiquité chinoise aux guerres napoléoniennes*. Paris, Editions Marabout, 1967, 401 p.

WOLSELEY (G.J.). *The life of John Churchill, duke of Marlborough to the accession of Queen Anne*. London, Bentley, 1894, 2 v., s.p.

2. Artikelen in tijdschriften

BELY (L.). “Les larmes de monsieur de Torcy: Un essai sur les perspectives de l’Histoire diplomatique à propos des conférences de Gertruydenberg (mars-juillet 1710)” in: *Histoire, Economie et société*. Paris, CDU-CEDES, 1983 3(3), pp. 429-456.

GILS (R.). “De Slag bij Oudenaarde 11 juli 1708” in: *Handelingen van de geschied- en oudheidkundige kring van Oudenaarde*, XL, Oudenaarde, 2003, pp 411-432.

MAQUART (M.-F.). “Et Louis XIV fit main basse sur le trône d’Espagne” in: *L’Histoire*, september 2001, 257, pp. 62-66.

MONETTE (A.-H.). “Avant Ramillies, le 18 juillet 1705, près d’Hélécine.” in: *Jadis. Bulletin du musée archéologique régional d’Orp-le-Grand*, 1997, 24, pp. 3-11.

NEUGEBAUER (W.). “Staat – Krieg – Korporation: Zur Genese Politischer Strukturen im 17. und 18. Jahrhundert”, in: *Historisches Jahrbuch 2003*, 123, pp. 197-237.

VEENENDAAL (A.J. sr.). “The opening phase of Marlborough’s campaign of 1708 in the Netherlands”, in: *Quarterly Journal of the History Association*, 1950, 15 p.

VILYN (C.). “De Slag bij Oudenaarde”, in: *Westerring (Eine, Heurne, Mullem)*, 2000 + 2001, nr. 27 (pp. 2-5), 28 (pp. 2-6), 29 (pp. 12-13) en 30 (pp. 12-13).

APPENDIX: 1708 OP KAART GEBRACHT

uit: D.G. Chandler, Marlborough as Military Commander, Staplehurst, Spellmount Ltd, 2003 p. 210, 217

